Giorgio Bassani

Kuru Otların Kokusu

ÖYKÜ

Çeviren: Yelda Gürlek

YKY
YAPI KREDİ YAYINLARI

KURU OTLARIN KOKUSU

Giorgio Bassani (Bologna, 1916-Roma, 2000) İtalyan şair, romancı, senaryo yazarı ve çevirmen. Varlıklı Ferrara Yahudilerinden bir ailenin üç evladından ilkidir. Çocukluğunu ve ilkgençliğini Ferrara'da geçirdi. Bologna Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden 1939'da mezun olmayı başardı. Ancak ertesi yıl, savaş başlamışken yayımlanan ilk yapıtı *Una città di pianura*'ya [Bir Ova Kenti] kendi adını koyamadı. O arada resmi okullara gitmeleri yasaklanan Yahudi öğrencilere özel İtalyanca ve tarih öğretmeni olarak çalışmaya başlamışken, 1943'te faşizme karşıt gizli siyasal etkinliklerinden ötürü tutuklanarak birkaç ay süreyle hapsedildi. Ecelin elinden kıl payı kurtulup özgürlüğüne kavuştuktan sonra hayatının yeni bir dönemi başladı. Evlendi, Ferrara'dan uzaklaştı, kısa bir süre Floransa'da kaldıktan sonra, ordularıyla yarımadaya çıkarma yapan müttefiklerin zaferi üzerine Roma'ya yerleşti, ömrünün sonuna değin orada etkin bir aydın ve yazar olarak çeşitli çalışmalar yaptı. 1944 ve 1947'de şiirleri, 1953'te *Passeggiata prima di cena* [Akşam Yemeğinden Önce Gezinti], 1955'te *Gli ultimi anni di Clelia Trotti* [Clelia Trotti'nin Son Yılları] romanları yayımlandı; İtalya'nın savaş sonrası kültürüne büyük katkıları olan ünlü *Botteghe Oscure* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi, aralarında Antonioni de bulunan yönetmenlerin filmlerinin senaryolarında çalıştı. 1955'te İtalya'nın tarihsel ve kültürel mirasını korumayı amaçlayan "Italia Nostra" derneğini kurdu, ertesi yıl yayımladığı *Cinque storie ferraresi* [Beş Ferrara Öyküsü] ile Strega Ödülü'nü kazandı. 1957'de "Silvio D'Amico Ulusal Dram Sanatı Akademisi"nde on yıl sürdüreceği Tiyatro Tarihi hocalığına başladı. 1958'de sonradan Ferrara Çevrimi'nde yer alacak ve beyazperdeye aktarılacak olan *Gli occhiali d'oro* [Altın Gözlük] romanı yayımlandı. Bassani o arada İtalya'nın önde gelen Feltrinelli Yayınevi'nin danışmanlığını ve yayın yönetmenliğini yapmakta, yanı sıra ülkenin en nitelikli dergi ve gazetelerinde yazıları basılmaktaydı. 1962'de *Finzi Contini'lerin Bahçesi* ile yazarlığının doruk noktasına erişti. Büyük beğeni toplayan roman 1971'de Vittorio de Sica'nın yönetiminde beyazperdeye aktarıldı. Film, ülkesinde Davide di Donatello, Berlin'de Altın Ayı ödülleriyle, ertesi yıl ABD'de Yabancı Film Oscarı'nı almışsa da, Bassani –beğendiği, ancak kitapta yer almaksızın eklenen son sahneler dışında– çekinceli karşıladı, mesafesini hep korudu. Daha sonraki yıllarda Bassani yurtdışında, özellikle de Fransa'da ün kazandı, 1971'de Légion d'Honneur nişanına layık görüldü. Bazı ABD ve Kanada üniversitelerinde dersler verdi. 1968'de Campiello, 1987'de Pirandello ödüllerinden sonra, 1992'de Feltrinelli Ödülü ile bütün uğraşı değerlendirildi.

Yelda Gürlek (15 Eylül 1967, Ankara) Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi İtalyan Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. ODTÜ, Yeditepe ve Bahçeşehir üniversitelerinde okutman olarak İtalyanca dersleri, Galileo Galilei ve IMI İtalyan liselerinde ayrıca İtalyan Edebiyatı dersleri verdi. Dino Buzzati, Giorgio Bassani, Umberto Eco, Niccolò Ammaniti, Stefano D'Anna, Sveva Casati Modignani, Maria Venturi, Gianni Rodari ve Guido Sgardoli'nin kitaplarını İtalyancadan Türkçeye çevirdi.

Giorgio Bassani'nin
YKY'deki kitapları

Finzi-Contini'lerin Bahçesi *(2015)*
Altın Gözlük *(2016)*
Kapının Ardında *(2016)*
Balıkçıl *(2017)*
Kuru Otların Kokusu *(2018)*

GIORGIO BASSANI

Kuru Otların Kokusu

Öykü

Çeviren
Yelda Gürlek

YAPI KREDİ YAYINLARI

Yapı Kredi Yayınları - 5127
Edebiyat - 1469

Kuru Otların Kokusu / Giorgio Bassani
Özgün adı: **L'odore del fieno**
Çeviren: **Yelda Gürlek**

Kitap editörü: **Filiz Özdem**
Düzelti: **Alper Zorlu**

Kapak tasarımı: **Nahide Dikel**
Sayfa tasarımı: **Mehmet Ulusel**
Grafik uygulama: **Akgül Yıldız**

Baskı: A4 Ofset Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Otosanayi Sitesi Yeşilce Mah. Donanma Sok.
No: 16 Seyrantepe - Kağıthane / İstanbul
Tel: (0212) 281 64 48
Sertifika No: 12168

Çeviriye temel alınan baskı: L'odore del fieno, Feltrinelli, 2012, Milano
1. baskı: İstanbul, Haziran 2018
ISBN 978-975-08-4257-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 2014
Sertifika No: 12334
Copyright © 1972, 1974, 1980, Giorgio Bassani

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında
yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
İstiklal Caddesi No: 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0212) 252 47 00 Faks: (0212) 293 07 23
http://www.ykykultur.com.tr
e-posta: **ykykultur@ykykultur.com.tr**
İnternet satış adresi: **http://alisveris.yapikredi.com.tr**

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık
PEN International Publishers Circle üyesidir.

İçindekiler

İki peri masalı
1 • 7
2 • 12

Bruno Lattes'e dair başka bilgiler
1 • 17
2 • 23
3 • 28

Ravenna • 36

Les neige d'antan
1 • 43
2 • 49

Masallar ve meseller
1 • 58
2 • 62
3 • 71

Orada, koridorun sonunda • 76

İki peri masalı

1

Yıllar yıllar önce, ben henüz küçük bir çocukken Ferrara'da zavallı, aptal, geçkin hatta çirkin bile sayılmayan –doğrusu ne iştah kabartacak kadar güzeldi ne de görmezden gelinecek kadar çirkin– genç bir Yahudi hanım yaşardı ve ne tuhaf ki ailesi ona henüz bir koca bulamamıştı. Tuhaf değil mi? Hem de çok tuhaf. Bu, bizim Yahudi Cemaati'nde o dönem için bütünüyle istisnai bir durumdu. Her zaman olduğu gibi, akrabalık ve eş dost ilişkileri, hatta başta A.D.E.I'deki* hanımların toplantıları, tabii Mazzini Sokağı'ndaki İbadethane'ye bağlı bazı mekânlarda ya da Vignatagliata Sokağı'ndaki Musevi çocuk yuvasının giriş salonunda, etten duvar örercesine yan yana oturan ve fısıltıları uğultuya dönüşen, hali vakti yerinde çok sayıda kadının katılımıyla gerçekleşen *Purìm*** Bayramı kutlamaları ve buna mukabil Emilia-Romagna ve Veneto gibi yakın bölge kentlerindeki meslektaşlarına yazması için ricada bulunulan saygıdeğer hahambaşı Castelfranco'nun mektupları bile bu amaca gayet güzel hizmet edebilirdi: Böylece sağdan soldan, uygun zamanda bir damat adayı, önünde sonunda ortaya çıkardı. Asla ümitsizliğe kapılacak bir durum yoktu. Bir damat imal etmekte, onu görmekte, ona kendini göstermekte ve hemen hemen her zaman meseleyi neticeye kavuşturmakta piyasa yetmediğinde, mutlaka bir Lohengrin*** uzaktan çıkagelir.

1934 yılında Egle Levi-Minzi otuz üç yaşından gün alıyordu. Neden evde kalmış olduğunu kesin olarak söyleyebilmem zor. Yaşlı başlı ve oldukça varlıklı bir anne babanın tek çocuğu; on-

---

* Associazione delle Donne Ebree d'Italia: İtalyan Yahudi Kadınlar Derneği. (ç. n.)

** Purim (İbranice: Kura): Pers İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin, Haman'ın onları öldürme planından kurtuluşunun anısına kutlanan bir bayram. (ç. n.)

***19. yüzyıl Alman bestecisi Richard Wagner tarafından bestelenmiş eserin başkahramanı, gizemli şövalye. (ç. n.)

larla birlikte yaşar ve onlarla birlikte sabah akşam belli saatlerde şehir merkezinin sokaklarında her daim dolaşırdı (ayrılmaz bir üçlü oluşturmaktaydılar ve bu durum, bütün kentte bilinen adeta bir atasözüne dönüşmüştü): Tek bildiğim, anne babasının damat arayışıyla etrafa bakmaya başladıklarında en büyük direnişin ondan, yani söz konusu prenses kızlarından gelmiş olmasıydı. Bu duruma olumsuz bakması muhtemelen biraz çocuksuluk ve bakirelik heyecanıyla, biraz da yaşlı annesine ve ihtiyar babasına fazlaca düşkün olmasıyla alakalıydı. Bundan başka, belki, ilkgençlik yıllarının o çılgın dönemlerinde –bunu hatırlatmakta fayda var, bunlar bazı açılardan bizimkiyle benzeşen, Po Vadisi'ndeki o rezil gruplaşmaların olduğu zamanlar– onu etkilemiş gizli bir telkinle, sonraki yıllarda farklı erkek tiplerine yönelmesini engellemiş olan bazı şiddetli sahnelerle alakalı olabilirdi... Öyle ya da böyle, Egle Levi-Minzi artık karar verme aşamasına gelmişti; bu olmaz, o da olmaz, şu hiç olmaz, Tanrı aşkına o hiç olmaz, bunun olması söz konusu bile değil. Kenarları bir parça sarkmış, kederli büyük ağzın bir bükülüşü, hüzünle bakan, nemli kahverengi Sefarad gözlerin üzerine seyrek kirpikli gözkapakların hafif bir sıkkınlıkla indirilişi: Ve işte son talibi de sayıları giderek artan reddedilenler listesinin sonuna eklenir.

• • •

1935 yılının neredeyse ortalarında, tahminimce o yılın haziran ayında Bologna, Ravenna, Mantova, Rovigo Padova ya da Venedik'ten değil de, çok uzaklardan gelen bir talibi bambaşka bir törenle kabul etmeye mecbur kaldı. Bu kişi bir Rus'tu, daha doğrusu Ukraynalı'ydı. O da artık genç sayılmayan bir ana babanın oğluydu ve yirmi yedi yaşındaydı. Adı Yuri'ydi: Yuri Roststein.

Odessalı küçük ailesi Ferrara'ya önceki yılın yazında gelmişti. Trieste treninden indiklerinde istasyonun hemen karşısındaki, ilk gördükleri derme çatma otele yerleşmişlerdi. Kipur'dan* önce, Vittoria Sokağı'ndaki Yahudi Cemaati'ne ait eskiden kalma bir mi-

* Yahudiler için yılın en kutsal ve dinî ağırlığa sahip günü. Günün ana temaları kefaret ve tövbedir. (ç. n.)

safirhanenin küçük dairesinde tabii ki bilabedel kalıyorlardı. İltica talebinde bulunmuş ve bunu elde etmişlerdi. Ayrıca babası, ibadet esaslarını ve İbranice yazmayı ve konuşmayı kusursuz bildiğinden *hazàn,* duahan ile *sciamàsc,* sinagog sorumlusu arası bir yardımcı eleman sıfatıyla derhal işe alınmıştı, dahası bazı durumlarda, cumartesi sabah ayinlerinde, ufak tefek defin işlerinde ve evcil hayvanların dinî esasa göre kesiminde bile bir başkasının yerine görev alıyordu. Böylece, daha birkaç ay geçmeden düzenlerini kurmuşlardı. İtalyancayı kimi zaman kaba saba, tuhaf bir aksanla, çok yavaş konuşuyorlardı: Sözleri bir şekilde anlaşılıyorsa da, bu hiç şüphesiz etkili iletişim sayesinde oluyordu. İlk kez Cemiyet ofisine geldiklerinde babası, diğer ikisi adına da konuşurken Vaat Edilmiş Topraklar'a ve Amerika'ya değinmişti.

Babayla oğul birbirine benziyordu. Her ikisi de uzun boyluydu, Alman Okulu'nun sinagogunun ortalama müdavimlerinden çok daha uzun ve aynı yüz hatlarına sahiptiler: Rus köylüsüne özgü, aynı şekilde yan bakan, küçük, masmavi parlayan gözlerin altında tepe gibi yükselen belirgin elmacık kemikleriyle, uzun, kemikli, zayıflıktan derisi incecik kalmış iki surat. Annesi aksine kısa boylu, yuvarlak hatlı, etine dolgun bir kadındı: Boynunun altında düğümlediği beyaz başörtüsüyle o her şekilde bir hizmetçi ya da köylü kadınıydı.

Ama gerek aşağıda erkeklere ayrılan salonda, gerekse üst katta kadınlar kısmında izleyenleri hayrete düşüren şey, üçünün inkâr edilemeyecek haysiyetiydi, kendilerine yapılan küçük hizmetler karşısında gösterdikleri doğallık ve etkileyici kayıtsızlıkla misafir olarak kalabileceklerini biliyorlardı. Hal ve hareketlerinde hiç de, "Nasıl olsa hepimiz biriz, dindaşız, kardeşiz, o halde bu aynı zamanda bizim de evimiz" der gibi bir hava yoktu. İbadethanede bulundukları sürece, Aşkanazilere özgü dikkatleri üzerlerine çekecek bir gösteriye kalkışmak şöyle dursun, üçünün de süt dökmüş kedi gibi sessiz sedasız, mazbut duruşundan (baba cüppesinden, serbestçe uzamış sarımtırak sakalından, kulaklarını çevreleyen yuvarlak şapkasının iki yanından sarkan ve sakalıyla aynı renkte ama daha kıvırcık olan zülüflerinden ve anne köylü eşarbından vazgeçmezken, oğulları tam bir Batılı gibi gri kumaş pantolonu üzerine çekmişti) bir sıkıntıları varmış gibiydi: Mümkün olan en

kısa sürede oradan kesinkes ayrılacaklarını söyleyip cemaati rahatlatmak derdindeydiler. Tek istedikleri, orada sadece yeniden nefes almalarına yetecek kadar kısa süreliğine kalmaktı. Toparlandıktan sonra, yeter ki biz rahat olalım, ilk işleri yeniden uçsuz bucaksız dünyanın yolunu tutmak olacaktı.

• • •

Hiçbir zaman çıkamadılar o uçsuz bucaksız dünyanın yollarına. Böylece, 1943-44 kışında Almanya'ya sürgün edilen yüz seksen üç Ferraralı Yahudi'yle birlikte, isimleri bugün Mazzini Sokağı'ndaki Musevi Tapınağı'nın ön cephesine çakılan anıt mezar taşında yer almaktadır.

Neticede, ne olursa olsun, doğudan batıya zorunlu göçleri boşa gitmedi. Egle Levi-Minzi'nin bir oğlu oldu: Bu çocuğun, mayıs ayının sonunda uzak bir cumartesi akşamı, Alman Sinagogu'nun kadınlar bölümündeki parmaklıklarından alt katta erkeklerin hıncahınç doldurduğu geniş salonu seyrederken, mabette, aniden çağrısını duymuştu.

Her şey birkaç dakika içinde olup bitmişti.

Bütün erkekler, nihai ve görkemli o kutsama sözünü, *berabà*'yı duyma beklentisiyle gözlerini dikmiş, karşılarındaki saygıdeğer hahambaşı Castelfranco'ya bakıyordu. Pek çok kişiden sadece biri, birkaç ay önce Ukrayna'dan göç etmiş olan o delikanlı, başını geriye çevirmiş duruyordu. Gülümseyen, âşıkane bakışlı, yabani, muhteşem mavi gözleriyle yukarı kata, kadınların tarafına bakıyordu. Her şeye rağmen, neden bu genç adamla bir çocuk sahibi olunmasın? –Egle Levi–Minzi, derin bir uykudan uyanmışçasına bir anda bunu içinden geçirmişti.– Besbelli, genç adamın selamladığı kişi kendisi değildi, hemen yanında oturan yaşlı köylü kadına, annesine selam vermişti. Böyle bile olsa, neden yanlış anlamış gibi yapsındı, neden tebessümüne, o kısacık imalı bakışına kendisi de benzer bir şeyle karşılık vermesindi? O zavallıydı, yabancıydı. Gençti, kendisinden yaşça hayli gençti, neredeyse bir delikanlıydı. Ama fakirdi. Kendine ait bir evi bile yoktu. Kabuğundan henüz çıkmış yavru kuş. Annesiyle babası Cemaat'in yerleştirdiği Vittoria Sokağı'ndaki misafirhanede kal-

maya devam edebilirlerdi. Oysa, bu delikanlı... denemeye değerdi. Kararını vermişti.

Gülümsemişti. Eliyle üstü kapalı bir işaret vermişti.

Kısa bir kararsızlığın ardından öteki de başını hafifçe eğerek iki parmağını şapkasının kenarına götürmüştü.

Yo, her şey bir yana buna değmişti. Egle Levi-Minzi'nin sahip olduğu, kelimenin tam anlamıyla çok güzel bir çocuktu: Kadın erkek, okullu okulsuz demeden toplama kamplarında kaybolan azınlığımızla, sonsuz kereler biten ve yeniden başlayan hayatın adeta canlı tanığı, İtalyan Sinagogu'nda 1945 yılında, bir araya gelen geride kalanların görüp görebileceği, kabına sığmayan, akıllı, başına buyruk, dünyalar güzeli bir çocuk. Adı Yuri: Yuri Rotstein. Uzun boylu, ince yapılı, kemikli, çıkık elmacık kemiklerinin üzerinde masmavi kıvılcımlar saçan, yan yan bakan gözleriyle o şimdi yine ve sonsuza dek Ferrara'daki büyük evlerinde onunla, annesiyle baş başa yaşıyor.

2

Savaştan önce Estense sarayının hemen arkasındaki geniş meydanda, saraya iki adım mesafede bulunan, daha önce birkaç kez adından söz etmek durumunda kaldığım, hakkında pek iyi konuşulmayan Ferrara'nın en berbat oteli, Otel Tripoli'yi hatırlar mısınız? Her neyse, onu bir de yaklaşık kırk yıl önce yani faşizmin en karanlık döneminde, bir aralık gecesinde hayal edin; geç, çok geç bir saatte, kapanmasına birkaç dakika kala.

Lobinin ışıkları çoktan sönmüştü. Ve işte arka taraftaki camlı kapı açıldığında (sert ve nemli bir rüzgâr, arkasında gece bekçisinin oturduğu resepsiyon bankosuna ulaşıncaya kadar salona doluverdi) ve bir adam, karanlığın içinden ağır adımlarla yaklaştı.

Büyük bavulu yüzünden yavaş yavaş yürüyordu. Paltosunun yakasını kaldırmış, gözlerini gizlercesine şapkasının ön tarafını aşağı indirmişti. "Bu saatte bu da kim böyle?" diye içinden geçirdi gece bekçisi. Halinden tavrından, onun gezgin bir tüccar olduğu söylenebilirdi.

Adam, "Bir oda istiyorum" dedi sakince.

Gece bekçisi, "Korkarım bu isteğinizi yerine getiremeyeceğiz" diye karşılık verdi.

Önünde duran kayıt defterini açtı, şöyle bir göz gezdirdi, yüzünü buruşturdu. Başını defterden kaldırdı.

"Bu saatte, tahmin edersiniz ki," diye sürdürdü, "evimiz tamamen dolu. Üstelik, Noel zamanı..."

Gözleriyle ötekinin gözlerini arıyordu, geniş kenarlı şapkasının altında gizlendiklerinden onları bir türlü göremiyordu. Sadece yüzünün alt kısmını, yanaklarını ve hafif sakallı çenesini görebiliyordu.

"Bu soğukta beni geri göndermeyin, rica ederim" dedi adam kısık bir sesle ve hissedilir Güneyli lehçesiyle: Kalabriyalı olabilirdi, belki de Sicilyalı, kim bilir.

"Yüce Tanrım," diye iç çekti ve bu arada belli belirsiz ilerliyordu, "öyle yorgunum ki!.. Bir yer bulmanız mümkün değil mi? Sadece birkaç saat kalabilsem bana yeter. Yarın sabah dokuz treniyle buradan ayrılıyorum."

Bekçi kararsız kaldı. Özenle taranmış başını yeniden kayıt defterine eğdi.

"Size ancak çift kişilik bir oda verebilirim" der demez bakışlarını adamın yüzüne çevirdi. "Boş olan tek odamız, o. Ancak hemen belirteyim, her halükârda odanın kullanmadığınız kısmını da ödemeniz gerekecek."

Hoşnutluğunu gizlemeden "her halükârda" demişti: Her daim altın dişlerinin arasında bir kürdanla gezen otelin sahibi, kaba saba Bay Müller'den daha eğitimli ve nazik davranmak için fırsat yakaladığı ender zamanlarda duyduğu hoşnutlukla söylemişti. Gezgin tüccarın oda konusunda daha fazla ısrar etmeyeceğinden, arkasına bakmadan çıkıp gideceğinden emindi.

Ama yanılıyordu.

Neredeyse bir an bile tereddüt etmeden adamın bir elini havaya kaldırdığını, geniş alnını ortaya çıkaracak şekilde şapkasını düzeltiğini gördü. Gülümsüyordu.

"Çok haklısınız" dediğini işitti. "Teşekkür ederim."

Ve şimdi ıslık çalar gibi dudaklarını büzüştürüyordu. Gözlerini kırpıştırarak sürdürüyordu:

"Belgeler."

Sağ elini çoktan kalbinin üzerine doğru, paltosunun içine sokmuş, nazik bir tavırla cebini karıştırmaya koyulmuştu. Gözleri yarı kapalıydı. Duyduğu memnuniyet açıkça görülüyordu.

Gece bekçisi düğmeye bastı.

Yaşlı bir hamal ayaklarını sürüye sürüye çıkageldi. Bekçinin adama belgelerini adama iade etmesini ve kendisine de üçüncü kattaki çift kişilik odanın anahtarını vermesini bekledi. Sonunda iki büklüm yere eğildi, bavulun sapını sıkıca tuttu ve adamın peşinden gelip gelmediğine aldırış etmeden bir parça yalpalayarak merdivenlere yöneldi.

"İyi geceler, Bay Buda" dedi gece bekçisi.

Adam birkaç adım uzaklaşmıştı.

"İyi geceler" diye karşılık verdi.

Başını geriye çevirmemişti. İki parmağını şapkasının kenarına götürmekle yetinmişti.

"Uyandırma ister misiniz?"

"Hayır, gerekmez."

"İyi geceler, beyefendi."

"İyi geceler."

Oda geniş ve basıktı.

Kapı, kalorifer peteklerinin yanındaki bir köşeye açılıyordu. Rutubet lekesiyle kaplı duvarlarda sarı saman rengi birkaç mobilya vardı: Bir elbise dolabı, bir komodin. Tahta panjurları sıkıca kapatılmış, perdesiz pencerenin hizasında monte edilmiş küçük bir ayna ve altında lavabosu. Aynanın üzerinde, hastane koridorlarındakine benzer pembemsi renkte ışık yayan, içi yarıya kadar tortuyla kaplı, mat camdan, kare şeklinde bir avize. İki yatak birleşikti. Öyle sıkı bitiştirilmişti ki çift kişilik tek bir yatak izlenimi veriyordu.

Yalnız kaldığında, Bay Buda bu kez sesi açıkça duyulabilecek şekilde, hafif bir ıslık çaldı. Çevresine bakındı. İki kapılı elbise dolabının boy aynaları, ayağının dibine bırakılmış yerde duran hantal, elyaf bavulu, kendisiyle birlikte odanın da çarpık görüntüsünü yansıtıyordu.

Eliyle alnını sıvazladı.

"Hayat bir düştür" diye fısıldadı.

Bir dakika daha odanın ortasında ayakta, öylece hareket etmeden bekledi. Sonra canlandı. İlk işi paltosuyla şapkasından kurtulmak oldu, sonra onları kapının arkasında takılı duran bir kancaya asmak için ilerlediği sırada lavaboya yöneldi. Musluğu açarak suyun akmasına izin verdi, sonra eğilerek yüzünü yıkadı. Hayat bir düştür –aklından geçiriyordu–. Acaba böyle bir cümleyi ne zaman duymuş ya da okumuştu? Ve neden özellikle şimdi aklına düşmüştü?

Doğruldu. El yordamıyla havluyu buldu. Yüzünü kuruladı. Yeniden yatağa doğru ilerledi. Buz gibi musluk suyu çıkardığı hüzünlü sesiyle akmaya devam ederken çabucak soyundu. Son olarak, yatağın üzerine yerleştirdiği bavulundan tıraş takımlarını çıkardı, bir kez daha lavabonun başına geçti ve yüzünü sabunlamaya başladı.

• • •

Bay Buda uyuyordu. Düş görüyordu. Düşünde uyuduğunu görüyordu...

En çok üç ya da dört saat uyumuş olduğunu düşlüyordu, düş görmeden. Öyle ki sonunda (*dan, dan, dan, dan, dan, dan*: Meydandaki saat arka arkaya, ağır ağır, altı kez vurmuştu...), nihayet uykusundan uyanıyordu.

Yatağa yatar yatmaz vücudunun aldığı aynı pozisyonda, sırt üstü uzanmış halde gözlerini ağır ağır açıyordu. Keskin, tatlımsı, kekremsi (benzersiz!) bir koku odayı kaplıyordu. O halde zaman gelmişti –derhal başının üstünde sallanan lambanın ışığını açarken kendi kendine söyleniyordu–: Sahiden de bir an evvel çıkıp gitmesi, oradan uzaması gerekiyordu. Ama önce...

Yatağın içinde kaykılıyor, yorganı bir kenara itiyor, ayaklarını yataktan aşağı sarkıtıyor, yer karolarının üzerinde çıplak ayakla yürüyerek hiç tereddütsüz elbise dolabına doğru hamle yapıyordu.

Dolabın kapağını açıyordu. Karşısındaki bedenin, kendi bedeninin görüntüsüne şaşıracağı yerde başını sallayarak onaylıyordu onu. İyi. Çok iyi. Çırılçıplak, açıkta duran bembeyaz dişetleriyle olması gereken saf bir kuklaya dönüşmüş, karnına çektiği dizlerinin üzerine sakaldan kararmış sarkık yanaklarını dayamış oturuyordu.

Dolabın kapağını olabildiğince lakayt bir şekilde tekrar kapadıktan sonra (sadece zihninden geçenlerin dağılmaması için, kesinlikle bunun için) nasıl ve ne şekilde olduğunu anlamadan otelden dışarı çıkmış olmalıydı ki, kendini yeniden açık havada buluyordu. Soğuk hava bedenine işliyordu. Buz gibi soğuk bir ışığın üzerinde genişleyerek yayılmaya başladığı şehrin bir ucundan diğer ucuna giden anacaddede: Saraydan uzaktaki Kontrol Bariyeri'ne kadar tek bir canlıya rastlamıyordu. Aynı ıssızlık köşeyi döndükten sonra da devam etti. Oraya varmak için hâlâ katetmesi gereken bir sonraki düzlüğün sonunda, tek katlı istasyon küçük binası, gri rengine rağmen açık seçik görülüyordu.

Gitgide büyüyen istasyon binasına gözlerini dikmiş, telaşlı adımlarla yürüyordu. İstasyonun önündeki meydana varmadan daha, aklından iki şey geçiyordu: Birincisi, üstte sıra sıra numuneler ve kişisel eşyaları, altta yasadışı gazeteyle birlikte hantal elyaflı bavulunu Otel Tripoli'de bırakmıştı; ikincisi, hesabı ödememişti. Böylece olduğu yerde duruyordu, aklının karışıklığı kararsızlığının

yanında epey hafif kalırdı. O anda istasyondaki peronlarda manevra yapmakta olan görünmez bir lokomotifin inanamayacağı kadar yakınında, hemen birkaç metre ötesinde puflamasını işitmiş ve her şey bir yana, artık geri dönmesinin imkânsız olduğunu anlamış olmalıydı ki, durakladığı yerden yürümeye devam ediyordu.

Nasıl olsa onunki rüyadan başka bir şey değildi –buruk da olsa yeniden rahatlamanın huzuruyla tebessüm ederken, kendi kendine söyleniyordu–. Rüya görürken bile bunun bir rüya olduğunu biliyordu: Rüya içinde rüya.

Bruno Lattes'e dair başka bilgiler

1

Boyu üç metreyi bulan eski bir duvarın çepeçevre sardığı Ferrara'nın Yahudi mezarlığı otlarla kaplı, geniş bir yüzölçümüne sahiptir ve alan öylesine geniştir ki birbirlerinden ayrı ve farklı gruplar halinde toplanmış mezar taşları sayıca olduğundan daha az görünürler. Mezarlığın doğu kanadındaki çevre duvarı, bugün bile sık ağaçların, büyük ıhlamur ağaçlarının, kestane ağaçlarının, karaağaçların hatta devasa meşe ağaçlarının set üstünde çift taraflı sıralandığı kent surlarının arkasındaki yamaca uzanır. Bu güzel, tarihî ağaçlar, en azından bu taraftakiler savaştan nasiplerini almadan kurtulmuştu. Yaklaşık otuz yıl öncesine kadar, askeriyenin barut deposu olarak kullanılan 1500'lerin bu kırmızı kulesi, handiyse saklandığı geniş yeşil kubbelerinin arkasından belli belirsiz görünüyordu.

Yaz aylarında, bizim mezarlıktaki otlar var gücüyle ve vahşice büyür. Şimdi nasıldır, bilmem. Irk yasalarının gündemde olduğu 1938 yılı civarında, Yahudi Cemaati otları biçme işini bölgedeki bir tarım şirketine verirdi: Quartesana, Gambulaga, Ambrogio gibi Ferrara'nın çevre köylerindeki bir tarım şirketine. Ellerinde oraklarıyla yarım daire oluşturan köylüler kollarını sözleşmişçesine ahenkle sallayarak işi ağırdan alırdı. Arada bir gırtlaktan sökülen çığlıklar yükselirdi. Barut deposunun yakınlarında nöbet tutan muhafızlar (önünde bekledikleri nöbetçi kulübesi, yüzyıllık bir ağacın yaşlı, siyah gövdesinin hemen yanında bembeyaz göze çarpardı), sıcak hava dalgasında kaybolan, bu uzak çığlıkları dinlerken, yapmaya mecbur oldukları işin dayanılmaz ağırlığını, özgürlük hasretinin yakıcı sesini daha çok duyuyor olmalıydı.

Akşamüzeri saat beşe doğru köylüler o günlük biçme işini paydos ederdi. Üzerlerinde sallanan saman denkleriyle tepeleme yüklenmiş iki öküzün çektiği yük arabaları, o saatte mahalle sakinlerinin, uzun kollu gömlekleri, dişlerinin arasına sıkıştırdıkları pipoları ya da *Toscano* purolarıyla ihtiyar emeklilerin, yaşını almış

becerikli ev hanımlarının tek katlı, alçak duvarlı evlerinin önünde yan yana dizilerek oturdukları Vigna Sokağı'na doğru peş peşe yola çıkarlardı. O zamanlarda bile bir köy yolundan az daha geniş, neticede dar bir sokaktı. Öyle ki, olur da tam o sırada ters yönden gelen bir cenaze alayına denk düşersen, yapacak bir şey yoktu: Cenaze alayının olduğu yerde, Porta Mare Sokağı'na açılan tantanalı dört yol ağzında beş, on, hatta on beş dakika beklemek gerekirdi.

• • •

Cenaze arabası büyük giriş kapısının eşiğine gelip hafif bir sarsıntıyla durduğunda, biçilmiş kuru otların keskin kokusu sıcaktan bunalan cenaze alayını kendine getirmek istercesine onları bir anda sarıverdi. Ne rahatlık! Ne huzur! Aynı anda ani, neredeyse neşeli bir hareketlenme oldu. Bazıları girişteki mezarların arasına dağıldı. Mezarcıların çelenkleri çıkarmaya koyulduğu ve artık hareket etmeyen cenaze arabasını çoktan geride bırakmış olan diğerleri, yani pek çoklarıyla birlikte mevtanın kalabalık bir grup halinde tabutu bekleyen yakınları ve akrabaları mezar çukurundan uzak bir yere doğru tabana kuvvet ilerliyorlardı.

Ancak rahibin ısrarcı tutumu (hüzün ve gözdağı veren her zamanki dokunaklı edasıyla "Kanser affetmez!" demişti,) Bruno Lattes'i Celio amcasının cenaze törenine katılmaya ikna etmeyi başarmıştı. O sırada durup tartışmak yerine hiç ses etmemişti. Öyle ki, uzun bir süre takındığı akıllı uslu tavrı herkesten çok kendisini şaşırtmıştı. Bu tutumunu sadece Voltapaletto Sokağı'ndan itibaren tabutu batıdan doğuya başlarının üzerinde taşımış olan soydaşlarının ve yakınlarının oluşturduğu küçük kalabalığa karışıp mezarlığa giden yol boyunca korumakla kalmamış, sonrasında da huzurunu, iyilikseverliğini ve sükûnetini koruyarak olduğundan daha iyi davranmıştı.

Ancak bir zaman sonra kendine gelmişti. Mezarcılar tabutu çukura yerleştirmek için canhıraş bir çabaya girişirken, bakışları babasının şaşkın bakışlarıyla kesişmiş ve birdenbire aşina olduğu, bastırılmış nefret duygusunun yeniden içinde kabardığını hissetmişti.

Bir yandan kendisinin –işte yeniden sorgulamaya başlıyordu–, öte yandan babasının yakın ve uzak akrabalarıyla arasında ne gibi

ortak bir yan vardı? Kendisi uzun boylu, ince yapılı, saçları koyu, teni esmerdi, oysa babası ve babasının arkasında geçit töreni misali, peş peşe sıralanmış, tekmili "Lattes kabilesi" olarak anılan Camaioli'lerin, Bonfiglioli'lerin, Hanau'ların, Josz'ların, Ottolenghi'lerin, Minerbi'lerin, Bassani'lerin ve daha nicelerinin en baskın özelliği boylarının kısa, gözlerinin açık mavi ama buz mavisi (ya da kapkara renkte ve bakışları son derece donuk), çenelerinin benzersiz biçimde sarkık ve yuvarlak olmasıydı. Ya huy bakımından? Tanrı'ya şükür, *onlarla* arasında huyca da en küçük bir benzerlik bile yoktu, hem de hiç. Onda huzursuzluk, fevrilik ve marazilik türünde, tipik Yahudi karakteristiğinden eser yoktu. Karakter bakımından sağlam ve içten kişiliğiyle pek çok Katolik arkadaşına daha yakındı, en azından o böyle olduğunu düşünüyordu ve buna karşılık Marchi soyadını taşıyan ve Katolik olarak dünyaya gelmiş, her zaman koyu bir Katolik olan annesine de asla benzemezdi. Kanser konusuna gelince, Büyükbaba Benedetto midesindeki tümör yüzünden tarifsiz acılar içinde geçirdiği yaklaşık iki yılın sonunda, 1924'te öldüğü için, babası bunun *kaçınılmaz* bir aile hastalığı olduğuna (fakat Celio amcası için durum başkaydı, ne olursa olsun, boş yere palavra sıkmasınlar: O eskiden beri çektiği, berbat bir hastalık olan nefritten ölmüştü, bu durumda ailedeki kanser vakası, açıkçası sayıca ne çoktu ne de yok denecek kadar az) ve bu illetin günün birinde, canı isterse çıkıp geleceğine karar vermişti! Çekinmesin. Buyursun gelsin. Bu noktada babasına dair söylenebilecek bir başka şey de, buna benzer tamamen sıradan durumlarda bile tutumunu değiştirmeyen, her zaman öylesine neşeli, zavallıcık, öylesine sade ve doğal bir kadın olan annesi gibi kendisinin de epey zamandan beri benzer şekilde davranmayı benimsemiş olmasıydı. Kanser, günlük endişeye, korku ve haz arasında içten içe yıllarca beslenip büyütülecek baskın bir düşünceye dönüşebilir miydi? İğrenç! Kendisi kansere asla fırsat vermeyecekti. Hem de hiçbir zaman.

Tabut şimdi çukurda yatıyordu. Tabutu taşıyanlar halatlarını geri çekmişti ve hahambaşı saygıdeğer Castelfranco, burnundan konuşan tekdüze sesiyle ebediyete intikal edenlerin dualarını okumaktaydı.

Ve tam o sırada, çok yakından gelen bir mızıka sesi duyuldu.

Bruno bakışlarını yukarı tarafa çevirdi.

Mezarlığı surlardan ayıran duvar sebebiyle onu seçemiyordu. Yukarı tarafta tek görebildiği, nöbetçi kulübesinin önünde (barut deposunun önünde nöbet tutan bir muhafızdı bu besbelli) terli suratını öne uzatarak, salladığı başıyla müziğe tempo tutan bir askerdi sadece.

Şarkı söyleyen bir kadın sesi duyuluyordu:

> Aşk, ey aşk
> Bana güller getir kucak kucak...

Biri fısıldadı: "Sessizlik!" Bunu itiraz dolu bağırışmalar, havaya kalkan sıkılmış yumrukların eşliğinde hakaretler, küfürler izledi. Öbekler halinde pırıl pırıl parlayan yaprakların ardında, mezarlık duvarındaki heybetli ağaçların gerisinde havanın açık olduğu, sanki denizden hafif bir esintinin geldiği tahmin edilebilirdi.

• • •

Kürek dolusu topraklar giderek daha hızlı savruluyordu.

Bruno gözlerini başka tarafa çevirdi.

Akşam yemeğinden sonra –düşünüyordu–, çayırlardaki sarmaş dolaş çiftleri farlarının ışığında keşfetme arzusuyla, aşağı tarafta simsiyah uzanan mezarlığın karaltısına bakma korkusu arasında (ölülere yakılan ateşlerden yükselen alevler onu çocukluğundan beri hep korkutmuştu) bisikletiyle o taraftaki surların yanından geçecek olursa, acaba, akşam yemeğinden sonra onu, kulübesinin önünde nöbet tutan o askeri yeniden görmesi mümkün olur muydu? Kim bilir... Burukluk ve tiksinti: İşte, o anda duyduğu yegâne şey.

Ne olursa olsun bunu biliyordu, bilmez olur muydu hiç! Nöbetçiyi ve barut deposunu düşünürken içinde hissettiği huzursuzluğun kaynağı olan sabırsızlık, adeta o çılgınca telaş (arkadaş olacaklardı, belki sinemaya gideceklerdi ve daha sonra, henüz dolmamış on sekiz yaşlarına rağmen, belki, daha sonra geneleve bile...) öyle durduk yere, sıradan bir tepki gibi, bugün mecburen katıldığı saçma sapan şey yüzünden değil, oldukça uzaktan, çok uzaktan: Neredeyse sonsuzluk kadar uzak bir mesafenin sonunda yok olmuş bir geçmişten kaynaklanıyordu.

1924 Ağustosu'nda büyükbabası Benedetto'nun cenaze töreninde mezarcılar onu çukura indirmeden önce, tabutun kapağındaki vidaları açmışlardı. Böylece çok eski bir Yahudi geleneğine bağlı kalarak, dantel işlemeli keten kefene sarılı cenazenin üzerine sönmüş kireç dökülmüştü. Bu tamamen büyükbabasının arzusuydu. Son nefesini verdiği anda birileri derhal koşup vasiyetini açmıştı. Vasiyette açıkça söylüyordu. Sönmüş kireç mutlak surette *daha sonra,* mezarlıkta, açılan çukurun önünde tabutun içine dökülecekti. Daha önce, yani evde asla olmazdı. Aksi takdirde felaket demekti.

O zamanlar, o dokuz yaşındaydı. Önceden tek başına bir kez bile gitmediği mezarlığın çayırlarına, akşamın ilk gölgeleriyle birlikte, gayet iyi anımsıyordu, sürüler halinde sivrisinekler inmişti. Bu sivrisinekler, özellikle de eliyle gözünü kapattığında, inanılmaz derecede, pervaneli avcı uçaklarına benziyordu; yıllar önce, bir ağustos akşamı, ikinci kez dul kalan büyükbabası Benedetto'nun akşam yemeklerini tek başına yediği yemek odasındaki pencerenin karşısında, alabildiğine uzanan berrak gökyüzünden yere inerlerken onların sessizce geçtiklerini görmüştü. Savaş hâlâ sürüyordu. Babası cephedeydi. Peki, ya annesi? Annesi neredeydi? Birileri anlatmıştı, bu kişi belki de, büyükannesi Esterina'nın ölümünden sonra evin idaresini üstlenen Edvige teyzesiydi ve ona annesinin Feltre'ye gittiğini, babasıyla birlikte kısa bir tatil yapacaklarını söylemişti. Feltre mi? Neredeydi bu Feltre? Dahası *neyin nesiydi*? Ve bir de Edvige teyzesinin ona söz etmiş olduğu geri cepheler vardı, onlar ne idi? Pervaneli avcı uçakları yıldızlı bir gecede peş peşe, yavaş yavaş, hiç gürültü etmeden iniyordu. Onlara dokunabilirmiş gibi geliyordu. Dokunmak için yemek odasındaki iki pencerenin birinden kolunu uzatması yeterliydi sanki. Tabii, arkası pencereye dönük tek başına yemek yiyen ve alnına kaldırdığı gözlükleriyle, her zaman yaptığı gibi sürahiye yasladığı gazetesini okuyan büyükbabası hemen oracıkta olmasaydı. Her şeyi, aklının köşesinden geçen en gizli saklı düşünceleri bile tahmin edebilen büyükbabası onun yapmayı arzu ettiği şeyi anlamış olsaydı, bunun için onu asla azarlamazdı. Açık mavi gözlerinin sert ve delici bakışlarıyla onu göz hapsine almakla yetinirdi. Ve bu hepsinden daha beterdi.

Büyükbabası Benedetto'nun gömüldüğü 1924 Ağustosu'nun o akşamüstü, mezarlıktaki çayırlar yeni biçilmiş gibiydi: Tıpkı şimdi

olduğu gibi. İnsanı koşmaya davet ediyordu. Ve o, büyükbabasının kapatılmasına daha çok zaman olan mezarının başında diğerleriyle birlikte bekleyen annesinin elinden bir anda kurtulmuş, bulut halinde geçen sivrisinek sürüsünün peşine takılmış, oradan gitgide uzaklaşarak aklına estiği gibi oyun oynamaya dalmıştı.

Ne var ki beklenmedik bir anda düşmüştü: Boylu boyunca, yüzüstü yere kapaklanmıştı. Bir dizinin soyulacağını daha düşerken anlamıştı. Üstelik o anda dizini korumaya da kalkışmamıştı. Etrafına bakınmıştı. Bir anda nasıl da yapayalnız kalmıştı! Dizinin acımasına, hem de çok acımasına rağmen kimse, hatta annesi bile onunla ilgilenmemişti. Yanaklarından süzülen gözyaşlarının kuruması epey zaman almıştı.

Annesi, yüreği ağzında, yanına koştuğunda, "Ne oldu sana?" diye sormuştu. "Bir dakika yerinde durabilsen! Büyükbaban Benedetto'nun öldüğünü bilmiyor musun?"

Onu yanıtlamakta gecikmişti. Sonunda, o sabah sofrada babasının ağzından çıkarken duyduğu bir cümleyi hatırlayarak, farkında bile olmadan bire bir annesine tekrarlamıştı: Tıpatıp, aynı şekilde.

Babası gibi içini çekerek, "Sadece ölüler rahattır" demişti. Bunu söylerken de ona bakmak için gözlerini yerden kaldırmış, annesini yukarıdan aşağıya süzüyordu.

Hastalığının son aylarında kayınpederinin başucunda geceler boyu beklemekten mor halkalarına rağmen hiç olmadığı kadar canlı ve parlak olan güzel kahverengi gözlerini ayırmadan ona uzun uzadıya baktıktan sonra, annesi bir eliyle onun ağzını kapamıştı. Sonra da yere diz çökerek bir mendille dizini sarmıştı.

2

Bruno Lattes'in Adriana Trentini'ye yönelttiği öfke dolu, ısrarcı soruları o karşılıksız bırakıyordu. Sonunda, canından bezmiş halde, "Allah kahretsin!" diye geçirdi içinden. Ondan uzaklaştırdı bakışlarını.

Bologna tarafındaki kırlara bakan, yarı çember şeklindeki kemerli, tuhaf pencereye çevirdi bakışlarını. Yola peş peşe dizilmiş el arabaları Darsena Caddesi'nde ağır ağır ilerlemekteydi. Sağ tarafındaki Eridania'nın şeker fabrikasının bacasından isli, kapkara bir duman çıkıyordu. Onu nerede olsa tanırdı! –düşünmeye devam etti.– Üç yıl boyunca konuşmaktan başka bir şey yapmamıştı. Oysa o suskunluğunu bozmadan derin düşüncelere dalmıştı. Adı gibi emindi –ısrar etti, birdenbire bir hafifleme hissi, aklı başında birinin katıksız hazzıyla doluyordu–: Şakacı, eğlenceli, gündelik, eften püften gevezelikleriyle bütün içtenliğini ortaya koyduğu zamanlarda bile Adriana'nın hiç güvenilir tarafı yoktu. Aslında, tehditkâr bakışlarıyla orada öyle oturur, onu sessizce dinlerdi. Tıpkı bir duvar ya da ne bileyim bir ağaç gibi...

Bakışlarını gerisingeri ona çevirdiğinde, kılını bile kıpırdatmamış olduğunu fark etti. Ona bakarken yüreğinin buzları eriyordu. Adriana, avlunun bir duvarına sırtını yaslamış, ara sıra başını ani ve sert bir hareketle yanağına değen saçları savururken, gözlerini ayırmadan yerdeki tek bir noktaya bakıyordu. Bununla beraber, gözünün ucuyla, tepeden tırnağa hızlıca süzmekten geri durmuyordu, şimdi de... ne yapmaya çalışıyordu, kahrolası? Yoksa onun bileğindeki saati mi okumaya çalışıyordu?

Bu defa gözlerindeki ışık kayboldu.

"Ben gidiyorum, buradan çekip gidiyorum" diyerek sessizliğini bozdu. "Buradan gidiyorum diye korkma sakın."

Ona hakaretler yağdırmak, fahişe olduğunu yüzüne haykırmak,

onu pataklamak isterdi. Bunun aksine, yüreği yeniden yumuşamaya başladı ve üzerine bir de:

"Elveda" diye ekledi ve kapıya doğru ilerledi.

Onu hayatı boyunca bir daha görmeyeceğini hissediyordu. Kapının eşiğine gelince bir kez daha tekrarladı:

"Elveda."

Adriana hiç istifini bozmadan, "Hoşça kal" diye karşılık verdi.

• • •

O sene, kaderin ağlarını ördüğü 1938'de kış yüzünü hayli geç gösterdi. İlk büyük fırtınalar, ilk kalın sis tabakası o yıl ancak ekimin sonuna doğru başladı. Daha o günlerde, ilke gereği Bruno, ne olursa olsun, asla dışarı çıkmıyordu. Irk yasaları yeni ilan edilmişti. Ayrıca Adriana'ya, tezini tamamlamak için üniversite değiştireceğini söylemişti. Yeter ki Ferrara ile Bologna arasında her zamanki gibi git gel yapmaya –böyle açıklamıştı–,bütün vaktini trenlerde geçirmeye razı olsun! Birkaç gün içinde Floransa'ya taşınacaktı: Orada yaşamak için... Ne var ki ona yalan söylemişti ve şimdi de Adriana'nın gerçeği ortaya çıkarmasından ve onun gözünde bir yalancı, komik, küçük bir sahtekâr durumuna düşmekten korkuyordu.

Eve döndüğünde bile gerektiğinden fazla ortalarda görünmüyordu: Özellikle yemek saatlerinde, aile bireylerinden ya daha önce ya da daha sonra, ama çoğunlukla tek başına yiyordu. Günün kalanını, kimsenin girmeye cesaret edemediği giriş kattaki çalışma odasına kapanarak geçiriyordu. Saatler atalet içinde geçiyordu. Yeşil kadife koltuğun yan tarafındaki uzun ve dar pencereden içeri ölgün, okumasına yetecek kadar bir ışık giriyordu.

Düşleri onu durmadan başka yerlere taşıyordu. Koltuğuna gömüldüğünde Adriana'yı düşünüyor, kendi kendine o anda ne yaptığını soruyordu. Onun odasındaki halini görüyordu: Geçen ocak ayından başlayarak temmuzun başına kadar, Trentini'lerin Rimini'ye, deniz kıyısına gittiklerinde de, kendisinin pek çok defa geceleri girebildiği o odada. Adriana yatağa uzanmış sigara içiyordu. Kim bilir... Belki bir akşamüstü sigara içmek ve plak dinlemek onu aniden yoracaktı. Aniden beliren mantıksız dürtülerinden birine kapılarak, belki de sıradan bir merakla Adriana ona telefon

edecekti. Ona telefon edecekti ve o da doğal olarak derhal yanına koşacaktı. Bisikletine atlayacak, toprak yoldan şehri boydan boya geçecek, doğruca penceresinin altına gelerek her zamanki, *aralarındaki* ıslığı çalacaktı. Merdivenleri koşarak çıkacak, sonunda onu karşısında bulacaktı. O öylesine zayıf ve bitkin düşmüştü ki, gözlerinde sadece acı, büyük bir acı vardı ve bu ırk yasaları onu öylesine acınacak bir hale getirmişti ki, Adrina ona karşı koymayacak, kollarına atılmak için bir an bile tereddüt etmeyecekti.

Ayrılmalarına sadece bir an kala, o korkunç sessizliğine gömülmeden hemen önce, Adriana ona, "Biraz yalnız kalmak istiyorum" demişti. "Çocukluğuma geri dönmek istiyorum," diye eklemişti sonuna, acımasızca gülümserken, "zaten sadece on yedi yaşındayım."

Evet, kendisini böyle ifade etmişti, iyi de bu ne anlama geliyordu? Henüz hayatında hiç kimse yoktu. Kesinlikle! Öyle olmasa, mutlaka iyi kalpli birileri kendisine bunun haberini verme zahmetinde bulunurdu! Henüz hayatında kimse olmadığına göre bu her şeyi daha mümkün kılıyordu. Onu yeniden görmek, onunla konuşmak: Esas olan bu. Sadece doğru yolu bulmak gerekiyordu... Akşam, ağır aksak indiriyordu perdesini. Bruno, dizlerinin üzerindeki kitapla, varsayımların arasında kayboluyordu.

Daha sonra akşam yemeği için yukarı çıktığında annesi, akşamüstü kendisine gelen telefonları bildirirdi. Çoğunlukla doğru bir şekilde hatırlayamaz, isimleri karıştırırdı.

Hiçbir şey onu bundan daha fazla rahatsız edemezdi. Avazı çıktığı kadar bağırabilir, ter ter tepinebilirdi. Bir deli gibi.

• • •

Onun buz gibi suratından çekindiği ve kendine göre, siyasi tartışmalarından korku duyduğu için akşam dokuzdan önce eve dönmemeyi alışkanlık haline getirmiş olan babasıyla karşılaşmaktan kaçındığı için akşam yemeğini yer yemez üzerine paltosunu giyer, şapkasını başına geçirir, evden çıkardı.

Kasım ortalarında soğuk iyiden iyiye hissedilir olmuştu. Dört duvar arasında sabahtan akşama kadar miskinlikle geçen bir günün sonunda dışarının havası ve hareket onu heyecanlandırıyordu. Şehir merkezinin, nefret ettiği burjuvazinin ve onun tekelindeki uğrak

yerlerinin, sevsin sevmesin, bütün kafelerin uzağından geçerdi. Bu durumda yan yolları seçerdi. Giovecca Sokağı'na, Cavour Bulvarı'na ve Roma Caddesi'ne karşılık, şehrin en berbat bazı lokantalarına ve barlarına uğramak üzere Volte Sokağı'na benzer Coperta Sokağı'nı, San Romano Sokağı'nı, Fondo Banchetto Sokağı'nı, Salinguerra Sokağı'nı tercih ederdi. Bilardo masasının yanında ayakta dikilir, çoğu müphem, aşağı tabakadan insanların arasında sonu gelmeyen bilardo maçlarını izlerdi. İçeri neredeyse her zaman göze batmadan girerdi. Maç puanlarını kaydetme görevi kendisine verilmediğinde, mekândaki duruşu da girişinden pek farklı olmazdı.

Bazen, eve dönmeden önce (tabii sonunda yolu bir randevuevine düşmemişse), işte bazen şehir surlarına, Porta Reno tarafında yazdan beri durup duran sefil haldeki küçük lunaparka düşerdi yolu: O saatte her zaman olduğu gibi çekilmiş tahta perdelerin ve demir sürgülerin korumasında hepsi hepsi birkaç atlıkarınca, birinde küçük bir atış poligonu bulunan iki ya da üç tahta baraka, bir de minicik kukla tiyatrosu. İnsan nasıl olur da bu denli ıssız, bu denli kasvetli bir yere gitmekten yorulmazdı? Onu oraya çeken şey neydi? Bunun cevabını kendisi bile bilmiyordu.

Aradaki bariyere dirseklerini yaslamış kur yapmaya hazır birkaç âşık bozuntusunun suskun düşüncelerle her hareketini takip ettikleri atış poligonundaki genç kız değil elbet –düşünüyordu–: Onunla Adriana arasında hiçbir benzerlik yoktu. Üstelik boyu daha kısaydı. Hatları düz ve karanlıktı, evet, gözleri açık maviydi, ama soğuk, sert ve kötücül. Elleri, ölçülü ve dinamik hareketlerle havalı tüfekleri atışa hazırlarken kullandığı elleri vardı bir de: Kızarmış, şişmiş derisi, başparmaklarının köşeli, yıpranmış tırnaklarıyla neredeyse erkeksiydi. O eller, o gözler, pembe bir kazağın içine sıkışmış o hayvansı vücut, o kaba Toscana şivesi, her şeyi çekici geliyor, onu büyülüyordu. Ötekiler gibi bakıyordu ona: Dizginlenemeyen bir açlıkla. Görüntüsünün her parçası gizli kusurlarından, çılgın alışkanlıklarından söz ediyordu ona. Durmadan gözlerini arıyordu. Gözlerini gözleriyle buluşturmayı başaracak olsa, kalbinin yerinden çıkacağını hissediyordu. Bundan da buruk bir keyif, sinsi bir mutluluk çıkarıyordu kendine.

Oradan ayrılmak her zaman, neredeyse her zaman, istediği en son şeydi. Barakanın gerisinde, gölgelerin içinde, bir Çingene

karavanının dikdörtgen şeklindeki silueti beliriyordu. Perdelerin süslediği üç küçük penceresi çok parlak bir ışıkla aydınlatılmış olan karavanın içini olduğu gibi gösteriyordu.

Bir keresinde, boğazı sıkılmışçasına aniden titreyen bir sesle ona, "Hey, güzel kız!" dedi; kız o sırada tüfeği dolduruyordu. "Sizde akü bulunur mu?"

Yanıtlanmaya bile değer bulunmadı.

Ama bir gece küçük pencerelerden biri açıldı. Dışarı bir gramofon sesinin yayılmasıyla esmer, kıvırcık saçlı bir erkek kafası göründü.

Gülmesine engel olamadı.

Gözlerini kısarak alçak sesle şarkı söylemeye başladı: "*Mon beau tzigan, mon amour... Benim yakışıklı Çingenem, aşkım...*"

Toskanalı kız yüzüne şöyle bir baktı, sonra ona uzatmakta olduğu tüfeği elinden bıraktı, karavana doğru aheste adımlarla oradan uzaklaştı. Yirmi dakika kadar sonra yeniden çıkageldi. Tezgâhın arkasındaki eski yerini alırken ve bıraktığı yerden ona silahı uzatırken, rujunu tazelediği dolgun dudaklarıyla oflayıp puflayarak, ışığı sönmüş olan küçük pencereye doğru göz kırptı.

Ertesi gece atış poligonu ve karavan yerinde yoktu. Çekip gitmiş, ortadan kaybolmuşlardı. Sanki onları kendi kendine hayal etmiş, bir rüya görmüştü.

Aniden iki şeyin bilincine vardı: Bundan böyle "ıstırap" sözcüğünün gerçekten ne demek olduğunu öğrenecekti ve hafızasına kazınan tüfekli kızın buruşturduğu yüzü (önceki akşam içini aniden mutluluk, kıskançlık ve belli belirsiz bir nefret duygusuyla dolduran ekşimiş surat) uzun yıllar boyunca, kim bilir kaç yıl daha onu etkilemeyi sürdürecekti. Küçük bir işaret gibiydi bu: Küçücük ama silinmesi imkânsız.

3

Yalnızlıkla boğuşarak, kendinde bir şeyler yapma gücünü bulmakta zorlanarak, şöyle böyle üçte biri kalan tezinin taslağı için az okuyarak, hiç ders çalışmayarak ve hepsi çoktan mezun olmuş eski üniversite arkadaşlarıyla buluşmak için en fazla on beş günde bir Bologna'ya gide gele geçen bir kışın ardından, bir bahar ve bir de yaz geçirmiş olan Bruno Lattes, 1939 Ağustosu'nun sonlarına doğru Adriana Trentini'yi yeniden, bir kez daha görebilme şansını ciddi ciddi düşünmeye başladı.

Ona olan hisleri nafile bir yanılgı olamaz. Bunun farkındaydı. Adriana onu terk ettiğinden bu yana geçen bir yıllık sürede, günden güne daha katı ve baskıcı bir hal alan ırk yasalarıyla birlikte (Şakası yoktu: Onun yakalanması ve emniyette bir kaldırım fahişesi gibi muamele görmesi, kendisinin de sürgün edilmesi söz konusuydu...), benzer koşullarda yeniden atağa geçmenin gerçekleşebilir bir şey olduğunu ancak bir çılgın hayal edebilirdi. Bununla beraber, şimdi Ferrara'dan uzakta, deniz kıyısında, Adriana'nın son bir kez daha onunla sevişmeyi kabul etmesi mümkün olamaz mıydı? *Kabul etmesi gerekiyordu!* Bunun için onun ödeyeceği bedel... ne olursa olsun, artık bundan emindi, ondan kurtulmayı ancak bu şartla başarabilirdi. Esaretin boyunduruğunu üzerinden çıkarıp attığında, bu sayfa sonunda kapanacak ve o yeniden yaşamaya başlayacaktı. Birkaç gün boyunca başını kaldırmadan Berchet üzerine yazdığı tezini tamamlayacak ve sonra da mezun olacaktı.

O yıl Trentini'ler yaz tatili için alışılmadık bir yeri seçmişti. Ferrara'dan hemen hemen yüz kilometre uzakta, her zaman gittikleri Rimini'de her zaman kiraladıkları villa yerine, Opatija'yı: Istria'nın sonunda, trenle varması saatler süren çok uzak bir yeri tercih etmişlerdi. Ne olursa olsun böylesi, yani çok uzak olması daha iyiydi. Yugoslavya'ya bir taş atımlık mesafedeki Opatija'da

mühendis Trentini ile ailesi: Anne, baba, iki kız kardeş Adriana ve Rosanna ile küçük erkek kardeşleri Cesare dışında belki de başka Ferraralı yoktu. Ferraralılar ayak altında olmadığına göre, o ve Adriana diledikleri gibi davranmakta özgürdü. Olur da canları isterse, birlikte dolaşmaya gider, hatta...

Bir salı günü, 29'u sabahı erkenden aktarmasız bir trenle yola çıktı ve öğleden sonra saat ikiye doğru Trieste'ye vardı. Başka bir trene binmek için burada indi. Her şeyi hesaplamıştı. Otobüsle giderse varacağı yere trenden üç saat önce ulaşabilecekti, bu durumda hava kararıncaya kadar epey zamanı olacaktı. Bu da iyi bir oda: Çok pahalı olmayan ama kendine uygun bir odayı rahat rahat arayıp bulması için fırsat demekti.

Karnını doyurması da gerekiyordu. İstasyon meydanına çıkar çıkmaz otobüsün kaldırım kenarında motoru çalışır vaziyette beklediğini görünce, kahvaltıyı unutması gerektiğini derhal anladı. Gülümsedi. Yapacak bir şey yok –valizine rağmen adımlarını hızlandırırken, aklından geçirdi–. Bir saat kadar önce, Monfalcone'de bir salamlı sandviç ve bira almıştı. Böylece bu akşama kadar gayet güzel idare edebilirdi.

Otobüs şehre tepeden bakan yaylanın zirvesine tırmandığında, yemyeşil çayırların kavisler çizerek ilerlediği, her köşede köknar ve huş ağaçlarıyla kaplı seyrek ormanlar ve çakıl taşları, kemikleri andıran beyaz taş yığınları bulunan geniş bir manzaranın içinde ilerlemeye başladı. Bruno cam kenarında oturuyordu. Her şeyi tek tek hafızasına kaydetmeye çalışarak (öğleden sonraki güneşin göz alıcı parlaklığına rağmen yükseklerdeki havanın çok daha serin olduğunu fark etti) çayırlara, ormanlara ve taşlara bakıyordu. Ama nafile. Bir faydası yoktu. Boş mideyle bir köşede dertop olmuş otururken, her şey bir süre sonra aklından silinip gidiyordu.

• • •

Adriana ve milletlerarası mesele: Trene bindiği ilk andan beri başka bir şey düşünmez olmuştu.

Nazi Almanyası'yla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği arasındaki antlaşmadan sonra –Şimdi bile kendi kendine bunu soruyordu–, Polonya'nın hali ne olacaktı? Fransa ve İngiltere'nin

teminatı Polonya'yı Alman işgalinden korumaya yetecek miydi? Polonya ordusu daha çok süvarilerden oluşuyordu ve bu süvariler 1920'de bir kahramanlık destanı yazarak Varşova kapılarına dayanan Rus birliklerini geri püskürtmüştü. Mızrak, kılıç ve silah kuşanmış at sırtındaki bu romantik şövalyelerin, Wehrmacht'ın binlerce zırhlı tankı karşısında güçleri ne derece yetecekti? Tamam, Avusturya ve Çekoslovakya Hitler için hazır lokma olmuştu. Bu durumda, ne olursa olsun Polonya'yı da yutmasına izin verecekleri sahiden de olasılık dahilinde miydi? Ya İtalya? Ya İtalyan Yahudileri? Unutalım gitsin, Hitler bu defa yeltenemezdi. Yeltenmiş olsaydı, savaş çıkardı. Üstelik, bir tarafta Büyük Britanya ve Fransa, öte tarafta Polonya, iki ayrı cephede yeni bir savaşı (ayrıca bunu defalarca söylemiş hatta siyasal manifestosu, *Mein Kampf*'ta, *Kavgam*'da yazmıştı), iki dünya bir araya gelse göze alamazdı.

Ama sonra yeniden Adriana'yı, yakında buluşacaklarını düşündü.

Anladığı kadarıyla Trentini'ler otelde kalıyordu: İlk sıradakilerden biri, *Victoria* oteli. En mükemmel şekilde. Otobüsten iner inmez ilk iş otele telefon edecek, otelin kapı görevlisine küçük hanımı, Adriana'yı soracaktı. Ama bir dakika, kız kardeşi Rosanna'nın yerine hemen Adriana'yı mı soracaktı? İyi anımsıyordu: Başlangıçta, dört yıl önce, o zamanlar on iki yaşında olan Rosanna her zaman iyi kalpli ve yardımsever bir kız gibi davranmıştı. Her fırsatta, ne bileyim işte, bu akşam sinemaya gidiyoruz, saat yedide *Zanarini* Sokağı'ndan geçeceğiz, Adriana yarın sabah saat sekiz için tenis kortunu, *Grand Hôtel*'i, vesaireyi ayarladığını sana söylememi istedi türünde haberlerin ulaştırılması söz konusu olduğunda, sıklıkla iki villa arasında bisikletiyle mekik dokuyan, kısacası iletişimi sağlayan ve yardım eden hep Rosanna olmuştu. Ama şimdi? Olup biten onca şeyden sonra, ayrıca ırk yasaları yüzünden ve her şeyden öte, şimdi, (kız kardeşlerin genellikle yaptığı gibi, onlar da aralarında konuşmuşlardır: Onun bir yıl boyunca onlarca geceyi Adriana'nın yatağında geçirdiğini Rosanna'nın biliyor olduğu kesindi) ben yokum, yeter artık bu işin içinde üçüncü kişi olmak istemiyorum demiş olamaz mıydı? O da artık on altı yaşındaydı. Birdenbire huyu suyu değişmiş, huysuzun teki, bir ahlak abidesi kesilmiş olabilirdi. İkiyüzlü birine dönüşmüş olması da olasılık dahilindeydi: Kız kardeşinin boşu boşuna ve saçma sapan bir ilişki için bir daha zaman kaybetmeyeceğine

dair ağzını açıp gözünü yuman ve aslında içten içe kıskançlık duyan ikiyüzlünün teki. Bu nedenle, onu unutalım. Doğrudan Adriana'yı sormak en akıllıcası. Felakete yol açacak, telafisi imkânsız gafları önlemek lazımdı.

Adriana'ya karşı her şekilde, yanında olduğu sürece, (otobüs Opatija'ya yaklaştıkça olasılığın gerçeğe gitgide yaklaştığı hissine kapılıyordu) ona karşı son derece temkinli davranmak zorundaydı: Gerektiği gibi bütünüyle sakin ve anlayışlı. Asla ağlamaklı ifadeler, öfkeli bakışlar; gözü dönmüş ya da dengesiz biri gibi kaba saba, hele de aceleci tavırlar asla. Başlangıç yapmak için onu dolaşmaya götürebilirdi: Tıpkı meşhur Rimini yaz tatillerinden Ferrara'ya döndüklerinde, günün her saati, Montagnone ve Mura degli Angeli dahil şehrin her yerinde buluşmak için sözleştikleri eski günlerde yaptıkları gibi. Bir akşam, yanak yanağa olmak, hatta daha fazlasını yapmak için her daim mükemmel olan Rimini'deki *Zanarini* gibi ya da Riccione'deki *Savioli* gibi açık havada dans edebilecekleri bir yere de gidebilirlerdi. Daha sonra, dansın aynı akşamı demiyorum ama ikinci aşamasında, anlaşılan o ki, onu odasına gelmesi için ikna edecekti. İşte nasıl bir oda seçeceği bu noktada yine dikkat gerektiriyordu. Bir otel odası değil, bu uygun olmazdı. Tercihan bir pansiyon odası. Ve en uygunu diğerlerinden bağımsız bir oda. Bir garsoniyer, işte olması gereken bu: Hiçbir masraftan kaçınmadan, iki ya da üç günlüğüne kiralayabileceği bir oda. Opatija'da böyle bir yer bulmak kesinlikle kolay olmayacaktı. Ne olursa olsun, Opatija'nın dışında, bir liman şehri olan Rijeka yakınlarında arayacaktı. Sırf bu yüzden üsse geri dönüşünü bir parça ertelemek zorunda kalırsa, ne zaman olsa bir telgrafla eve haber verebilirdi.

Bundan başka onu felç eden bir kuşku, bir güvensizlik hissiyle kimi zaman bedenini ele geçiren, hayalinde canlandırdığı bir resim vardı: Yatakta çırılçıplak yatan Adriana'nın kocaman, pembe beyaz hayali, pürüzsüz ve ışıl ışıl teni, *vamp* Amerikan kadınlarına özgü etli dudakları, oksijenle açılmışçasına platin sarısı parlayan saçları, göğsü, karnı, kasıkları, kokusu. Aniden mahzunlaşarak şöyle diyordu:

"Olabilir mi?"

• • •

Aynı akşam saat sekizde pansiyondan telefon etti. Adriana şaşırmış, ama hayli sakin, onunla memnuniyetle buluşacağını, fakat bunun hemen olamayacağını söyledi: Onun ve Rosanna'nın arkadaşlarıyla çıkması gerekiyormuş. Evet, akşam yemeğine ve oradan da dansa –bir sorusuna cevaben açıkladı–. İyi de o neden –sözlerini sürdürdü–, ertesi sabah saat onda gelmiyordu? Önce denize girerlerdi. Sonra, yine *Victoria*'da hep birlikte yemek yerlerdi. Annesi de (babası yoktu: Aziz Meryem yortusundan hemen sonra Ferrara'ya geri dönmüş, Opatija faslını bütünüyle kapatmıştı), annesi de onu yeniden görmekten pek memnun olacaktı.

Sonraki günlerde, 30 Çarşamba ve 31 Perşembe, onunla bir dakika bile tek başına konuşabilmeyi başaramadı: Hatta çarşamba sabahı denizde bile. Ondaki aldırmaz rahat haller cesaretini kırmaktan çok onu ürkütüyordu. Büyümüş, bronzlaşmış, sakinleşmiş ve güçlenmişti Adriana. Ari ırktan gelen, Amerikanvari vamp kadın tembel kulaçlarıyla uzaklara doğru açıldıktan sonra (Dahası, öyle çok açılmıştı ki, kırmızı renkteki sevimli yüzücü bonesini uzaktan takip edemez olmuştu) elbet lütfedip yeniden kıyıya çıkacaktır, diye sabırla beklediği sırada kendisi de kıyının birkaç metre ötesinde suyun içine oturmuş, daha ilk bakışta baştan savuşturulacak kadar gergin hali, bir deri bir kemik kalmış bedeni ve soluk teniyle pek çok bakımdan (bu arada çok da kötü bir yüzücüydü!) beş para etmez görüntüsünden başka bir şey sergilemiyordu. Ayrıca, rengârenk plaj şemsiyeleriyle kaplı, masmavi rengi ve tatlı esintisiyle denize hâkim geniş teraslı, Habsburg Hanedanlığı'ndan kalma otelin göz kamaştıran yemek salonunda bir de kahvaltı etmişlerdi: Bayan Trentini'nin bitmek bilmeyen kadınsı serzenişleri ve çenebazlığıyla geçen bir kahvaltı.

Kırk yaşını geçmiş, endamı yerinde, büyük kızıyla aynı renkte, kenevir sarısı saçlara; aynı renkte ama onda sığır gözü gibi bir parça pörtlek duran mavi gözlere sahip; nazik, son derece ılımlı ve sabırlı tavırlarıyla ve her şeyden çok kendini sergilemekten memnun (*Biliyor muydu? Bilmiyor muydu?* Bilmez gibi görünse de özünde Adriana'yla bir ilişkisi olduğunu biliyordu elbet): En başından beri iyi kalpli hanımefendi duruşuyla, herkesin kesin gözüyle baktığı savaşın patlak vermeyeceğini beyan etmişti. Beklenmedik bir anda, tıpkı geçen yıl Çekoslovakya zamanında olduğu gibi, muhalif

devletler arasında barışı sağlamak için "biz" müdahale edecektik: Sergilemekte olduğu son derece Emilia-Romagnalı üslubunu, *goi*, *gayri Yahudi* bağnazlığını, bencil burjuvalığını ve annevari iyimserliğini izlerken duyduğu öfke ve ıstıraba karşılık (dün, yolculuk sırasında, her zaman korkuyla ümit arasında gidip gelmesi bir yana, kendisi de aynı sonuca varmamış mıydı?), Adriana'nın annesi nihayetinde olağandışı bir şey söylememişti. Hah! Ona karşı çıkması, savaşın bir şekilde patlak vereceğini ve bu geniş çaplı katliamda "bizim" de yer alacağımızı savunması gerekmişti. Az kalsın kavgaya tutuşacaklardı, ne var ki, her ikisi de, gerek kendisi gerekse Bayan Trentini aşırıya kaçmak konusunda ve bir ihtimal komşu masalardakilerin konuşmalarına kulak misafiri olacakları, belki de meseleye burunlarını sokacakları düşüncesiyle seslerini fazla yükseltmemeye mutlak surette özen gösterdiler. Bu arada Adriana kadar Rosanna da ağzını açmamak konusunda özen göstermişti. Onlardan ayrı, masanın diğer ucunda kafa kafaya vermiş, küçük kardeşleri Cesarino dışında başka bir şeyle ilgilenmez görünüyorlardı. Biri sarışın, serpilmiş, güzel, hatta dünyalar güzeli; öteki esmer, boyca kısa kalmış, hayli sıradan: Eskisinden daha sağlam bir dayanışma sergilemişlerdi. Masanın başköşesinde oturan küçük kardeşlerinin yemeği elleriyle yemesine, bardağına fazladan şarap koymasına vesaire engel olmak için hazırda bekleyerek ona göz açtırmıyorlardı. İlgilenmeyi bıraktıkları nadir anlarda birbirlerine hızlıca manalı bir bakış atıyor, yüzlerini buruşturuyor, anlaşılması tamamıyla imkânsız kendi jargonlarıyla kısacık birkaç cümle söylüyorlardı.

Başka bir şey olmamıştı. 30'u çarşamba günü deniz banyosu ve aile sofrasındaki kahvaltıyla Adriana, misafir ağırlamanın ve nezaket göstermenin her türlü zorunluluğunun yerine getirildiğini düşünmüşçesine, o andan itibaren birdenbire ulaşılmaz olmuştu. Telefon etmek, boşa harcanan zaman ve yorgunluktu. Telefonu daima Rosanna açıyor ve kız kardeşi hakkında baştan savma, uygunsuz bilgiler veriyordu, hatta bir keresinde, besbelli önceden öğretilmiş ya da uzaktan kaş göz edilmiş olan Cesarino, Adriana'nın başı ağrıdığı için yattığını, hiçbir şekilde rahatsız edilemeyeceğini söylemişti. Olur da o telefon ederse –Adriana odasına kapanmadan önce böyle söylemişti– bir zahmet numarasını bırakırsa, daha sonra mutlaka onu arayacaktı... Yeniden *Hôtel Victoria*'ya gitmek

mi? Doğrusu bu gücü kendinde bulmamış, buna yeltenmemişti. Sonuç: Ayın 31'i perşembe günü pansiyondan bir an olsun dışarı çıkmadan, sırtüstü yatağa uzanmış, elleri ensesinin altında, gözleri tavana dikili vaziyette geçirmişti. Ara sıra valizinde getirdiği *Romancero*'yu, İspanyol epik şiir derlemesini yeniden açıyordu. Faydası yoktu. Ah, her şeyin farkındaydı, dışarı çıkması, gidip tek başına denize girmesi ve noktayı koyması gerekirdi. Ama sonra, ya Adriana onu aramış olsaydı? Bir anda, diyelim ki, beklenmedik bir anda odasına bomba gibi düşmüş olsaydı? Birkaç güne, belki birkaç saate kalmadan savaş patlayacaktı: Artık bundan adı gibi emindi. Üstelik savaşın ortasında her şey ama *her şey* son bulacağına göre, olmayacak bir şey için ümitlenmeyi ne diye şimdiden kendine yasaklayacaktı, neden biraz daha beklemesindi? Nasıl olsa yarın oradan ayrılacaktı. Her şekilde.

• • •

Geç bir saatte, odadaki ışığın azalmaya başladığını fark ettikten sonra ancak dışarı çıkmıştı.

Birkaç dakika sonra, kayalıkların üzerindeki betondan yüksek bir korkuluğa ellerini yasladığı caddenin kıyısına varmış, oradan günbatımını uzun uzadıya seyretmişti. Opatija'da güneş karadan batıyordu: Rimini'deki gibi. Oysa Rijeka'da tam karşında... Hava ılıktı, sıcak kızıl bir ışık, çarşaf gibi bir deniz. Güvertesinin baştan sona yanan ışıkları ve ardında zarif bir yol çizen güzel bir buharlı gemi körfezi geçmekteydi. Burnunu sağa, olasılıkla Venedik'e doğru vererek açık denize doğru ilerliyordu. Acaba Venedik'e ne zaman varırdı? Pula'da aktarma yapması gerekmiyorsa, birkaç saate kalmaz, beş altı sularında. Aksi halde yarın sabah varırdı.

Kaldırım boyunca yazlıkçı kalabalığının içinde yürümüş, yürüdükçe daha büyük, daha neşeli ve daha kayıtsız bir kalabalıkla karşılaşmıştı. O saatten başka günün hiçbir saatinde olamayacak kadar net bir şekilde, karşıdaki Küçük Lovran köyünü, Cres ve Krk adalarını kolayca görebildiği dönemece varmak üzereyken, arkasından "İyi akşamlar!" diye bağıran bir çocuğun tiz sesi (bir bisiklet freninin acı ıslığını izleyen tiz bir çığlık) onu yerinde sıçratmış ve bir anda dönüp arkasına bakmaya zorlamıştı.

Cesarino'ydu.

Güneşten ve tuzdan kavrulmuş esmer teniyle fazlasıyla çelimsiz bedeni, üzerinde lacivert çizgili tişörtü, altında beyaz pike şortu ve ayaklarında tahta terlikleri: Selesinden öne kaykıldıktan sonra, bisikletin frenlerine yapışmış orta demirinde bacakları iki yana açık durmuştu. Nefes nefese soluyor ve pis pis sırıtıyordu. Günbatımının kasvet dolu kızıl ışığında müşteri arayan Napolili bir sokak çocuğunu andırıyordu. Ya da bir şeytanı.

Dilinin ucunu tuhaf bir şekilde, neredeyse canı çekilmiş gibi morarmış dudaklarında gezdirerek, "Adriana'yı mı arıyorsun?" diye sormuştu.

"O nasıl?"

"Çok iyi."

"Başı ağrımıyor muydu?"

Cesarino hazırcevap bir edayla "Elbette" diye karşılık vermişti. "Sanırım şey olmuştu... şeyi gelmişti, işte. Bugün de vahşi bir hayvan gibi siniri tepesindeydi. Ama yarın hepsi geçmiş olur. Sen ne zaman yola çıkıyorsun?"

"Yarın."

Gözlerini üzerinden çekmiş, bakışlarını yere indirmişti. Çamurluklarının boyası bir parça soyulmuş olsa da gıcır gıcır parlayan, yepyeni mavi Bianchi bisikletin nikelaj kaplı gidonundan kırmızı bir şey sarkıyordu.

Ona dokunmak için elini uzattı. Üçgen şeklinde kumaşı yıpranmış bir bayraktı: Kan rengi, bir tür yakut kırmızı, otuz santimlik bir şeydi. Kırışık yerlerini parmaklarıyla yavaş yavaş, ta ki ortasındaki, anlamı besbelli o küçük siyah işareti görünceye kadar düzeltmişti: Bu bir gamalı haçtı.

Bakışlarını geri çekerek ve çenesiyle o şeyi işaret ederek, "Bu da nesi?"diye sormuştu. "Onu neden burada taşıyorsun?"

"Ah, hiç" diye karşılık vermişti Cesarino. Genç bir köpeğinkiler kadar güçlü ve bembeyaz dişlerini göstererek sırıtmıştı. Sonra aniden omuzlarını silkmiş ve eklemişti:

"Öylesine, süs olsun diye."

Ravenna

Ravenna'ya dair hafızamda saklı en uzak anı, Birinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasındaki günlere aittir.

Altı yaşında olmalıydım.

Ateşkesten bir gün önce uçağı Montello'ya düşen pek değerli havacı pilot Francesco Baracca'nın onuruna vatanı Ravenna'da bir hava gösterisi düzenleneceği bildirilmişti. Bundan kısa bir süre önce resmî üniformasını üzerinden çıkarmış, politika da dahil olmak üzere her şeyi bir tür spor faaliyeti gibi görmeye hazır olan babam da "otomobile atlayıp" gitme düşüncesine kapılmakta gecikmemişti.

O Ravenna seyahatine dair pek çok şey hatırlıyorum: Gidişte, lastik değiştirmek için Lavezzola'da mola verişimizi; havaalanındaki çayırların inatçı, taze otlarını; açılış töreni için meydanda toplanmış uçakların hareketsiz devasa pervaneleri önünde baştan sona dikkat kesilmiş, neredeyse tamamı esmer tenli, Baracca ve Ruffo di Calabria –ve annemin yegâne erkek kardeşi Giacomo Dayı gibi– bıyıklı, sert bakışlı havacı pilotları; sonradan kalabalığın çil yavrusu gibi dağılmasına yol açacak şekilde burnunu aniden kalabalığa çevirmiş olan savaşan avcı uçağının ürküten gümbürtüsünü... Ayrıca en canlı haliyle hatırladığım bir olay var. Günbatımında, artık dönüş yolundayız. Ren Nehri'nin kıyılarını arkamızda bırakmış, Argenta'ya doğru ilerliyoruz. Yolun sol tarafını kaplayan bir grup genç tarla işçisinden bir çığlık yükselir:

"Köpekbalıkları!"

Güneşte kavrulmuş güçlü kuvvetli bir kol, orağını tehditkâr bir biçimde sallar. Yuvarlak sırtlı, ışıl ışıl parlayan bıçak başlarının üzerinde şaha kalkar. Tıpkı bir bayrak gibi.

"Cellat köpekbalıkları!"

Babam, bir beyefendiye, bir cerraha ait olan nazik elini direksiyondan çekiyor ve torpido gözünü açıyor, daha neler, tabancasını çıkarıyor. Geçip gittik, bunun artık ne bir önemi ne de manası

var, zaten bir dakika içinde tabanca da çıktığı yere dönüyor. Tam o andan itibaren, bizim ailenin Bolşevikler dediği bu Romagnalı tarla işçilerinin, bizimle Fiat Due marka otomobilimiz yüzünden uğraştıklarını öğreniyorum. Bıraksak, bu Bolşevikler güzel otomobilimizi bile alıp götüreceklerdi. Bu sabah Ravenna havaalanında dost olduğumuz savaş kahramanlarımız, bizim otomobil sahibi olma hakkımızı savunmak için var. Hem bir tabancanın, ateş eden gerçek bir tabancanın karşısında bir orak, en kötü ihtimalle, ne yapabilir ki?

• • •

Biri Ferrara'dan Porta San Giorgio'ya doğru yola çıksa, otuz kilometre kadar sonra yolun kapandığı, geçişin engellendiği hissi veren bir duvarın karşısında bulur kendini. Bu Ren Nehri'dir, Ren Nehri'nin sol kıyısı. Romagna bölgesi bu noktadan itibaren başlar; düzlükleri, Ferrara Vadisi'nden daha az olmayan, ancak Ravenna'ya ve oradan da denize uzanan engebesiz, dümdüz ve upuzun yollarla kesilen bir vadidir.

On, on bir yaşlarındaydım. Yazları Viterbo'da, Rimini'de, Riccione'de, Cattolica'da, Cesenatica'da geçirmeye başlamış ve her zaman bir yerden bir yere gitmek için Fiat Due'den sonra sırayla satın aldığımız arabalardan biriyle (hatırlıyorum, bir O.M. 665, bir Ansaldo, bir beyaz S.P.A.) ve bavulların, şezlongların, her çeşit ev eşyasının arasında sıkışmış vaziyette seyahat ediyorduk. 1930'dan önce yollara henüz asfalt döşenmemişti. Ferrara'yı Romanga sahillerinden ayıran yüz kilometreyi katetmek günün bütün sabah saatlerini yolda geçirmek demekti.

Ravenna'nın –küçük, hatta Ferrara'dakilerden bile daha alçak duvarlı evleri ve neredeyse tamamı kavisli, dolambaçlı, daracık yolları olan bu şehrin– ana meydanına gün ortasında, temmuz güneşinin en dik olduğu, tam öğle saatinde varırdık. Özellikle ilk zamanlar, arabayı oraya, ana meydanda, şişman, yanık suratlı ve kadife siyah gözlü, her birinin ateşi başına vurmuş adamlarla dolu bir kahve dükkânının yanındaki gölgeliğe park ettikten sonra dinlenmek için kendimize yarım saat izin verirdik. Bir şeyler yemek, içmek için kahveci dükkânına girerdik: Annemle babam birer

espresso, tamirci Dino salamlı bir sandviç ve bir bardak Albana ve biz çocuklar da birer dondurma; tabii tifo korkusuyla limonlu dondurmadan başkası asla olamazdı. Gür seslerin, buyurgan nidaların yükseldiği, neredeyse gitmeye gönlü olmayan Ravennalı kara gömleklilerin konuşlandığı bu kahveci dükkânı ferah, yarı gölgelik bir yerdi. Faşizmden o günlerden itibaren (çok uzun yıllar sonra, ırk yasaları döneminde bunu reddetmekten başka çaresi olmayacaktı kesinlikle) kopmaya başlamış olan babam hayranlık uyandıran bir gurur ve nefret karışımı, meraklı bir ifadeyle bakıyordu onlara.

Olmaz –diyordu anneme alçak sesle–: Buradakilere kıyasla bizim Ferraralılardan hiçbir şey olmamıştı.

Örneğin, şu arkadaki –çenesiyle adamı işaret ederek anlatmaya devam ediyordu–, konsül Braga olmalıydı. 1920'de, belki de 1919 yılında, patlama sonucu pek çok kişinin ölümüne yol açan el bombasını, şu anda bulunduğumuz kahveci dükkânına genç bir sosyalist atmıştı. Bu arada o, yani konsül Braga, bir bacağından yaralanmış olmasına rağmen bütün gücünü toplamış, yerde yüzükoyun sürünerek ve ceketinin cebinden tabancasını çıkararak gayet sakin bir şekilde nişan almış ve tetiği çekmişti, *bam!* Suikastçı epey uzağındaydı, aşağı yukarı yüz metre kadar, ama Braga'nın kurşunu kafatasında bir delik açarak onu öldürmüştü. Ravenna'nın kara gömleklileri ustaca planladıkları oyunlarıyla ünlüydü! Ravenna'da ya da Cesenatico'da, geri viteste otomobil yarışları; hedef olarak kullandıkları istasyon caddesindeki sokak lambalarına silahla ateş ederek gece vakti meydan okumaları; davete kocasıyla birlikte katılan, uzun giysiler içindeki, üst tabakadan güzel bir hanımefendinin beklenmedik bir anda, kendisine ikram edilen pilav tabağına önceden kim bilir ne gibi pislikler koydukları için ortalığı ayağa kaldırarak rezalet çıkarmasının kaçınılmaz olduğu, önemli, hatta smokin giymenin zorunlu tutulduğu akşam yemekleri...

• • •

Daha sonraları, 1930'dan sonra, meydan yerine Sant'Apollinare in Classe'de durur olmuştuk. Porta Cesarea'dan, kısa bir süre öncesine kadar içinden geçtiğimiz sıcak yeşil tonlarının hâkim olduğu manzaradan tamamıyla farklı bir manzaraya çıkılıyordu: Tuz kokan

ılık rüzgârların estiği, bir yanda Classe ve Cervia ormanlarının kesintisiz siyah çizgisiyle, öte yandan masmavi pelerin misali Bertinoro, Verucchio ve Santinoro tepelerinin sınırladığı uçsuz bucaksız bir manzara. Artık hep birlikte seyahat etmiyorduk. Kural gereği, kardeşim Ernesto'yla ben artık bisiklet kullanıyorduk. Direksiyonda her zaman olduğu gibi babamı ve ailenin diğer fertlerini yüklenmiş büyük ve bunaltıcı sedan kasa O.M.'den en az üç saat önce, şafağın ilk ışıklarıyla Ferrara'dan yola çıkmıştık.

Anlaşma belliydi. Ravenna'dan dört ya da beş kilometre sonra, Sant'Apollinare in Classe'ye ilk kim varırsa diğerlerini orada bekleyecekti. Babamla aramızda her zaman gizliden gizliye bir çeşit iddialaşma vardı. İlk kim varacaktı? Bacak ve nefes gücüyle pedal çeviren biz mi, yoksa henüz gıcır gıcır O.M.'nin direksiyonundaki babam mı?

Toz toprak içinde ve terden sırılsıklam halde bazilikanın eşiğine kimi zaman ilk varan biz olurduk. Her defasında içerinin aynı serinliği, yeşille açık mavi arası bir renge boyayan aynı ışık, oradan az ötede, deniz kıyısında yeniden karşılaşacağımızı bildiğimiz aynı şeyler gözlerimizin önüne serilirdi.

• • •

Ravenna'da, böylesine derin farklılıklar gösteren insanların, duyguların ve şeylerin, kentsel tek bir grup bağlamında zıtlıkların abartılı yoğunluğu, onların bir arada var olma olasılığı beni her zaman çok etkilemiştir.

Peş peşe sekiz yıl boyunca yaz tatili için gittiğimiz Cesenatico'da Ravennalı pek çok aileyle arkadaş olduk: Özellikle Cagnoni-Bitti'lerle ve Baldelli'lerle. Cagnoni-Bitti'ler dindar Katolik, militandılar: Baldelli'lerse papaz sınıfına karşı birer anarşisttiler. Ilımlı faşizm karşıtı Cagnoni-Bitti'lerle şiddet yanlısı Baldelli'leri hemşeri olmalarından başka, sahile, genç kızlarla delikanlılardan oluşan aynı gruba dahil olmaya iten şey ne idi?

Nullo Baldelli, ortada hiçbir neden yokken saydırdığı kaba saba küfürlerle kendisine ânında karşılık veren küçük kardeşi Libero'ya kimi zaman çıkışıyordu. Duyduklarımız karşısında ben ve kardeşim Ernesto mahcup oluyorduk. Oysa, kızlı erkekli yedi

kardeş olan Cagnoni-Bitti'ler hiç de öyle değildiler. Her sabah ayine gidiyor olsalar da, Nullo ve Libero Baldelli'nin küfürlerine üç kız kardeş ses etmeden katlanırdı. Besbelli bu kaba sözlerin onlar için hiç önemi yoktu. Belli bir noktadan sonra onları püskürmeye, patlamaya zorlayan içlerindeki karanlık, kaynar lav ve gizli tutku ilgilendiriyordu. Nullo ve Libero'nun kadife koyusu gözlerinde her fırsatta alev almışçasına çakan öfke kıvılcımının evdeki beş erkeğin: Dört erkek kardeş ve bir de eski PP milletvekili babaları avukat Luigi'nin gözlerinde parlayan kıvılcımla şüphesiz bire bir aynıydı.

• • •

1935 yılında, yine Ravennalı, Buscaroli adında biriyle tanıştım, Vezio Buscaroli.

Tatilini Cervia'da geçiriyor olsa da, onun hakkında bana pek çok şey anlatılmıştı bile: Birincisi, tenis kortuna bitişik çam ormanının ortasında, güzel bir evde oturduğu; ikincisi, edebiyatçı olmaya heves ettiği; önceki yıl küçük bir şiir kitabı bile yayımlamış olduğu; üçüncüsü, başta *silahşor* Braga olmak üzere kıdemli kara gömlekliler çetesine, özellikle de Massa Lombardalı muhteşem bir kızla evlendiği günden beri büyük ilgi duyduğuydu. Sadece karısı yüzünden –grubun yaşça bizden daha büyükleri Nullo Baldelli ve Minto Cagnoni-Bitti'yi sahilde konuşurlarken duymuştum–: Güzelliğiyle aklını başından alan esmer karısı, zavallı Buscaroli'nin başına türlü işler açıyormuş. Hem de gözlerinin önünde. Yine de işin aslını kim bilebilir? Aklı her daim bir karış havada olmasına rağmen ya da belki sırf böyle olduğu için bugün yarın Federasyon'un ona bir dergi, bir gazete türünden bazı iş olanakları sağlamasından daha kolay bir şey olamazmış. Ve de böylece hayatını düzene koymasından.

Kendisi sporun hiçbir dalıyla uğraşmadığı halde, Cesenatico ve Cervia'nın temsilci takımları arasında bir tenis maçı düzenlemeye kalkışan Burascoli'nin davet ettiği biz Cesenatico'lular, bir ağustos günü, öğleden sonra üçe doğru evinin önünde toplandık. Üzerimizde tenis kıyafetleri, altımızda bisikletlerimizle altı ya da yedi kişiydik. Buscaroli bahçede, gölgede oturuyordu. Bir şezlongun içine gömülmüş kitap okumaktaydı.

Tahta bahçe kapısını açarak yaklaştık. O tek söz etmediği, hatta yerinden bile kalkmadığı için mavi gözleriyle şaşkın şaşkın bizi tepeden tırnağa süzmekle yetinirken, orada ne işimiz olduğunu açıklamak da bize düştü. Sonuç: Buscaroli yıldırım hızıyla yolladığı kartpostallar ve açtığı telefonlarla bir dolu insanı canından bezdirerek düzenlediği karşılaşma, sonunda aklından uçup gitmişti. Tamamen. Bahçedeki filesi ve açıkça kullanılabilir durumdaki zeminiyle, çam ağaçlarının arasındaki tenis kortu buna tanıklık ediyordu.

Ne kadar aptalım! –Bu arada elleriyle başını tutmuş, ayağa kalkacak gücü bulamazken, kendi kendine söylenip duruyordu–. Bu ne aptallık! İyi halt etmişti!

Mahvolmuştu, söyleyecek başka bir söz bulamıyordu. İşte tam o sırada, üzerinde Jantzen marka siyah mayosu, ayağında deniz terlikleriyle sahilden dönen güzeller güzeli karısı, formalite gereği misafirleri karşılamak ve yüzünde güller açtıran sade bir tebessümle bu gergin ortamdan kocasını kurtarmak üzere tam o sırada ortaya çıkar...

• • •

Badoglio hükümetinin görevde bulunduğu, 1943 yılının Ağustos ayında evlendik. Alman tankları kuzeyden her geçen gün kalabalık gruplar halinde inerken ve müttefik bombardımanları katlanarak çoğalırken, biz Ravenna, Maria di Ravenna, Cervia ve Rimini arasında balayımızı geçiriyorduk. Buraları ben seçmiştim. Yalan yanlış tanıdığı bu yerleri Val'e göstermek arzusundaydım. Yarının ne getireceği belli değildi! Buraları ona bir an önce, hemen şimdi göstermem gerekiyordu.

Marina di Ravenna'da akşamları, boğucu yemek odasındaki lambanın altında birlikte uzun, sıkıcı siyasi tartışmalar yaptığım sosyalist bir kasabın evinde kesintisiz olarak sekiz gün misafir kaldık. Ama gün boyunca deniz kıyısında oluyorduk. Bir aşağı bir yukarı, bir ileri bir geri. Üç kuruşa kiraladığımız bir yelkenli tekneyle bir gün Cesenatico'ya, bir başka gün Comacchio'ya bile gittik.

Kıyıdan üç kilometre ötede, inişli çıkışlı beyaz kum tepelerinin ardında, esmer kale duvarları gibi yükselen çam ormanlarına her

daim bakakalan gözlerimizle ikimiz alıştığımız biçimde tekneyle açılıyorduk. Kanal limanı boyunca, Marina açıklarından Ravenna'daki evlerin uzaktan puslu çatılarını, bodur çan kulelerini ve kiliselerinin geniş kubbelerini fark edebilmemiz bile mümkün olabilirdi.

Akşamın menekşe rengi göğünde (günbatımı kıyı ormanlarının ardında son bulurken, güneş en tatlı yeşil ışığını bir kılıç gibi asırlık ağaçların pürüzlü gövdelerine saplardı), ufacık, gümüşi avcı uçakları manevra denemesi yapardı. Bazen, son âna kadar tekrar yükselmez, burunlarını kararlılıkla küçük yelkenlimize doğrultarak üzerimize pike yaparlardı. Başımızın hemen üstünden fişek gibi geçtiklerinde, delici gümbürtüleri, bende yerini gizli bir veda hüznüne bırakan, çocuksu bir sevince boğardı bizi.

Les neige d'antan*

1

Marco Giori'yle arkadaş olmamı, onunla gerçekten arkadaş olmamı engelleyen her zaman birtakım şeyler olmuştu. Giori'ler Ferraralı değildiler, dahası Ambrogio'luydular, yani köylüydüler. Po ile Ren nehirleri arasındaki alçak bölgelerdeki kent, kırsalla hiçbir zaman çok iyi geçinmedi, işte bu hiç şüphesiz birinci engel.

İkincisi: Yaş farkı.

1930'da, Marco yirmi bir yaşındayken, ben henüz on dördündeydim. Gönlüm büyük olmayı isterdi. Ben hâlâ kısa pantolonlar ya da en çok paçaları dizlerime kadar inen pantolonlar giyiyordum. Yarış bisikleti havası vermek için çamurluklarını sökme düşüncesine kapıldığım siyah renkte, sıradan bir Bianchi'ye biniyordum. Okulda aldığım yüksek notlar sayesinde, bundan da içten içe gururlanırken, herkesçe tanınıyordum. Kısacası, ben her şekilde bir *putìn,* bir *civci*den başka bir şey değildim.

O yıllarda Marco Giori kesinlikle bir *putìn* değildi. Sol dirseğini kapının kenarına yasladığı, üstü açık De Soto marka arabasıyla, tren istasyonundan Giovecca Caddesi boyunca Prospettiva'ya kadar bir aşağı bir yukarı günde otuz kereden az olmayacak şekilde gidip gelirdi: O artık bir üniversiteliydi (San Marino'da ikamet ediyormuş numarasıyla lise diplomasını bir sene önce alabilmişti ve şimdi de Bologna'da Ziraat Fakültesi'ne kaydolmuş, boy gösteriyordu); ama uzun boyluydu, özellikle Cary Grant modeli, alnının bir yanında dağınık duran küllü sarı saçları ve çelik rengi gözleriyle de gösterişli bir delikanlıydı: O yıllarda başka hiçbir delikanlının, şehirde ondan daha fazla göz önünde olduğu ve daha fazla hayranlık uyandırdığı söyleyemezdi.

Bunun neticesi olarak benim açımdansa, Giovecca Caddesi'nden bisikletle geçtiğim ve grubundaki yaşıtlarının ortasında Marco'nun

---

* Geçmişin karları. (ç. n.)

bir leylek gibi sırıtan çevik cüssesini uzaktan fark ettiğimde, değil orada durmak, zaten her şekilde tuhaf kaçardı, öylesine bir "merhaba" demeye cesaret edemezdim. Çoktandır sevgili peşinde koşan, geneleve giden ve soysuzlar denen bir grup şehirlinin saflarına katılmış ve içlerinde bazılarının katılmaya hazırlandığı bu gençler, günübirlik gelen bir turist kafilesinin yol kenarına bıraktığı üç beş yabancı otomobilin yanında, çoğunlukla yarım daire şeklinde toplanırdı. Otomobillerin artısını eksisini değerlendirmeye koyulduklarında, sadece farklı olmadığımı, onlardan daha aşağı olduğumu hissetmem için onları izlemek bana yetiyordu. Varlığımın bir kuruş bile etmediği apaçık ortadaydı. Ve bir şekilde dikkate alınabileceğini de, bunu düşünmek de faydasızdı.

Ne var ki sonraki yıllarda da Marco'yla aramızdaki ilişkinin boyutunda hiçbir değişiklik olmadı. Doğrusu, ben her defasında onun samimiyetini kazanmaya çalıştıkça o da her defasında beni reddetti: Nazik ve son derece kararlı bir şekilde.

Örneğin: Benim de üniversiteye gitme yaşım gelince, Edebiyat Fakültesi'ne kaydoldum. Bu arada Ferrara'nın edebiyata ev sahipliği yapan bir Bologna olmadığı göz önüne alınmalıdır. Bizde edebiyatçılar bir parça rahip muamelesi görür. Hiç şüphesiz onlara saygıyla bakılır, hatta önlerinde eğilerek hürmet edilir. Ama her zaman belli bir mesafeden.

Peki ya sonra? Sonra evlendim, Ferrara'dan ayrıldım, başka bir yerde kök saldım, çocuklarım oldu, kitaplar yazdım, onları yayımladım: Bütün bu şeyler yüzünden iyi kötü sayısız sonuçlar aldım. Ne pahasına olursa olsun, hayatımı çalışmaya adadım, burada Romalıların dediği gibi, çalışarak, didinerek, yaşayarak.

Henüz yirmi birinde güzel bir Amerikan arabasına sahip olmuş ve 1933'te kendisine Mille Miglia modeli masmavi bir Bugatti satın alması için babasını kandırmayı başarmış olan Marco Giori'ye gelince (ne var ki ondan kısa bir süre sonra, Monselice Caddesi'nde ölümle burun buruna gelerek büyük bir kaza yaptı; bu olaydan sonra onun moruk, oğluna bir daha hiçbir şey, hatta üçüncü, dördüncü el külüstür bir Balilla bile satın almak istemedi, böylece o günden sonra Ambrogio ile Ferrara arasındaki yolu, tıpkı ihtiyar babasının yaptığı gibi gidip gelmek zorunda kaldı, yani otobüsle); duyduğum kadarıyla, onun tek arzusu Ambrogio'yu, Ferrara'yı,

hatta ülkeyi terk etmek ve yurtdışına yerleşmekten başka bir şey değildi, oysa bu zaman zarfında yaptığı yegâne şey, bizim buralarda kalıp yalnızca tek bir şeyi beklemek oldu: Babasının bir an önce ölmesini ve topraklarını ona bırakmasını.

• • •

Marco'yla babası Bay Amleto arasındaki benzeşmezlik beni her zaman hayrete düşürdü. Zamanla aralarında benzerlikler oluşmaya başlayacaktı, göreceğimiz gibi. Otuz yıl kadar önce kesin olan bir şey varsa, uzaktan bile akraba oldukları söylenemezdi.

Hele de giyim tarzlarından hiç söz etmeyelim: Marco, bir erkek moda dergisinden fırlamış gibi, İngiliz stilinde giyinirken, üzerinde mantosu, porselen mavisi çipil gözlerinin üzerine kadar indirdiği keçe şapkasıyla ve ince dudaklarının arasına sıkıştırdığı kürdanı, siyah ya da kahverengi tabanı çivili botlarıyla (vergi memurlarına kendini acındırmak için –şehirde konuşuluyordu– böyle dolaşıyordu), ihtiyar babasının, bugün hâlâ Katedral Meydanı'nda ya da Martiri della Libertà Caddesi'nde pazartesi ve perşembe günleri toplanan arazi simsarlarından hiçbir farkı yoktu.

Fiziksel bakımdan da birbirlerinden çok farklıydılar! Kısacık boyu, bacakları ve kollarıyla, yüzü ve ensesi tarla yanığı olan (özellikle de derisi yağlı kösele gibiydi) baba Giori'nin farklı bir ırktan geldiği söylenirdi.

Ya Marco'nun annesi Bayan Carmen? Onu bilmiyorum, kendisini şahsen hiç tanımadım.

Ona dair bildiğim iki şey var: 1939 yılında kalıcı anemiden öldüğü ve hayatı boyunca şehre adımını bile atmadığı, Ferrara'dan otuz kilometre uzakta, Po Nehri'nin sağ kıyısında bir avuç köylünün fakirhanesinin yuvalandığı Ambrogio'nun sınırları içine hapsolduğu. Belki de Marco ona benziyordu. Veneto bölgesinden gelen, sanırım Vincenzalı, uzun boylu, sarışın, gösterişli ve aristokrat duruşu olan bir kadın.

Birkaç yıl öncesine kadar henüz Ambrogio'yu da hiç görmemiştim. Bir ekim ayında akşamüstünün ilerleyen saatlerinde, Delta gezisinden dönen bir grup Romalı arkadaşımla birlikte yolum oraya düşmüş olmalıydı.

Köyün yarı tenha ve çarpık meydanından araba, insan adımlarıyla geçiyordu. Saat altı olmalıydı. Akşam yemeğini Ferrara'da yemeyi hesap ediyorduk. Bu yüzden, köyün yegâne barında durup bir şeyler içmek için önümüzde uzun bir zaman vardı.

Arabadan indik, bardan içeri girerek (doğruyu söylemek gerekirse, orası bir tür müşterisiz bodrum katından farksız, kesinlikle köhne bir tavernaydı), kimimiz espresso, kimimiz tadımlık Bosco şarabı, kimimiz de gazoz sipariş etti.

Dudaklarım kahve fincanında, başım kendiliğinden kapıya döndü. Bu ne hüzün böyle –gözlerim etrafta dolaşırken, kendi kendime söyleniyordum–. O kısacık zamanda meydan daha da grileşmiş ve sönükleşmişti. Gecenin karanlığıyla birazdan silinmeye hazırlanan geniş ve şekilsiz bir boşluğa dönüşmüştü.

İşte o sırada, meydanın sonunda, perişan haldeki büyük mahalle kilisesinin hemen bitişiğinde bir ev gördüm. Bu, ötekiler gibi yıkık dökük bir gecekondu değildi, aksine ön cephesi sarmaşıkla kaplı, giriş kapısının üzerindeki küçük balkonu, önünde ufak çaplı bir bahçesiyle ve pırıl pırıl boyalı, sağlam bir demir kapının çepeçevre sardığı bu korunaklı yapı iki katlı, orta sınıf bir villaydı.

Eve, demir bahçe kapısının keskin, siyah mızraklarına bakıyordum. O sırada, bar tezgâhının arkasında uyuklayan orta yaşlı kadına, şu kilisenin yanındaki evin, üstelik yanılmadığımdan emin olduğum halde, gerçekten Giori'lerin evi olup olmadığını yüzümü bile çevirmeden sormaya kalkıştığım sırada tek düşündüğüm Marco'nun annesiydi. Yıllardır, onlarca yıldır –hayal ediyordum– ihtiyar Giori onu sürekli olarak evde kapalı tutmuştu. Hatta evin bir adım ötesindeki kiliseye bile göndermemişti. Ölüleri anma günü, 2 kasımlarda bile köyün hemen dışındaki mezarlığa gitmeye izni yoktu. Hele de şehre inmesine, asla. Bahçeye ise sadece yazları kitap okumaya ya da nakış işlemeye. Kim bilir hangi sebeple karısını suçlu addettiği varsayımından hareketle, nüfusunun neredeyse tamamı okuma yazma bilmeyen ırgatlardan oluşan Ambrogio gibi bir köyde onu ömür boyu esarete mahkûm etmekle, cezasını bu şekilde ödetmeye karar vermişti.

Eve bakmayı sürdürürken Marco'yu da düşünüyordum. Son yıllarda Ferrara'ya çok daha nadiren gelir olmuştum. İki yıldan uzun süredir ortalıkta görünmüyordum. Bu zaman zarfında mo-

ruğun ölmüş olması ve Marco'nun da babasının mirasını eline geçirir geçirmez tarlaları, Ambrogio'daki evi ve diğer her şeyi elden çıkarmaya kalkışmasından daha kolay bir şey olamazdı. Kim bilir bugün nerelerdeydi... Belki o da her zaman hayalini kurduğu zevklerle dolu lüks bir yaşama kendini kaptırmış, tıpkı yakışıklı Pelandra gibi Paris'tedir (Pelandra'nın doğal olarak sonunda Paris'e kapak attığını sanıyorum), belki Londra'da, belki de New York'ta. Ya günün birinde olur da onunla Roma'da karşılaşırsam? Bunu şimdiden görür gibi oluyordum. *Excelsior*'un kapısından coşkuyla dışarı çıktığında, gülümseyerek karşıma dikiliyordu, nihayet: Uzanan eliyle ve dudaklarından rahatça ve mutlulukla dökülen bir sözcükle, "selam"...

Kapalı bahçe kapısı ve belki de içeriden sürgülenmiş giriş kapısı ve pencereleriyle ev boş ve ıssız görünüyordu.

Bar-taverna arası bu mekândan dışarı çıktık ve arabaya doğru ilerledik. Bacaklarımızın pasını atmak arzusuyla arabayı yolun karşı tarafında, kilisenin önüne park etmiştik. Angelus'un çan sesi hüzünlü bir şekilde akşamın havasına karışıyordu.

Kilise mezarlığının ortasında, ensesinde kepi, kollarını göğsünde bağlamış, esmer tenli, solgun, iriyarı bir rahip yanında, biri yaşlı diğeri genç iki adamla sohbet etmekteydi. Oraya yaklaşmakta olduğumuzu duyunca konuşmayı kestiler ve üçü birden bize döndüler.

O iki adamı, Marco de Giori'yle babasını tanımakta gecikmedim: Bir parça kamburlaşmış olan ikincisi, her zamanki gibi ağzında marifetli kürdanıyla, hiç olmadığından daha canlı ve daha yanık tenliydi.

Bir elimi havaya kaldırırken, çok hafif de olsa geçmişten gelen yürek çarpıntımı hissettirmeden, "Selam" dedim.

Bay Amleto elini şapkasına götürdü ve başından çıkardı. Mahallenin papazı belli belirsiz eğildi.

Marco bir an için tereddüt eder gibi göründü. Sonra da onların yanından ayrılıp bana doğru yaklaştı.

Eskisi gibi alaycı sırıtışıyla dudaklarını bükerken, alçak sesle ve sakince bana "*Com'è-la mai da 'sti co'*? Seni buraya hangi rüzgâr attı?" diye sordu.

Benim cevabımı bile beklemeden, kendisinin orada, Ambrogio'da bulunma nedenini açıklamaya girişti. Babası seksen yaşını geçmiş.

Yok, hasta falan değilmiş. Sadece bir parça halsizmiş, hepsi bu, ayrıca şirketi de tek başına yürütemez olmuş.

"Tahmin edersin, koskoca beş yüz hektarlık arazi. Tabii beraberinde günlük sorunlar..."

Dikkatle ona bakıyordum ve ne düşüneceğimi bilmiyordum. Özensizce giyinmişti. Cepleri sünmüş, taba rengi eski bir yün hırkayla havı dökülmüş gri vikunya derisinden, dizleri potluk yapmış, dahası köy yerine bile yakışmayacak kadar perişan bir pantolon vardı üzerinde.

Sağlığı gayet yerindeydi. Ellili yaşlara merdiven dayamış birinden beklenecek şekilde irileşmiş, şişmanlamıştı.

Onu yanımdaki arkadaşlarımla tanıştırırken, o da bize babasını ve papazı tanıştırdığı sırada bir yaşlılık belirtisi olan, yol yol derin kırışıklıklarla kaplı boynunu gördüm. Güneşte yanmış, adeta kararmış, kalın bir deriydi.

Köseleyi anımsatıyordu. Yağlı köseleden farkı yoktu.

2

1937 yılı civarında, Ferrara'da itibarlı soysuzlar takımyıldızını oluşturan bir düzine delikanlının içinde, Pelandra dedikleri Mario Spisani yıldızının (ve de arkadaşlarının "al duturét, *doktor bozuntusu*" ismini taktıkları, bu işleri herkesten daha iyi bilen ve herkesten çok söz sahibi olan, fotoğrafçı Uller Tumaini'nin de bence aynı şekilde) ışığının farklı parladığını hiç duymadım. Peki, tamam –iyi kalpli Uller geri adım atmış olsun–. O yıllarda Pelandra da yaşamını boşluk ve uçarılık konusunda olağanüstü bir seviyeye taşımıştı. Neyse, biz gidelim! –hemen peşinden de böyle der–. Bir Pelandra'yı, bir Geppe Calura ya da bir Edelweiss Fegnagnani gibi çaplı soysuzlarla karşılaştırmak saçma olur. İstediği tozun tamamını burnuna çekebilen, pelteye dönüşünceye kadar şıringayı koluna saplayabilen, dahası, *bazen kıçına varıncaya kadar*, maksimum seviyede ölçüyü kaçırabilen biridir o. Peki de, ne çıkar bundan? Kıdemli biri değilse, şöyle bakıldığında, asla yeteri kadar takdir edilmemiş ve fikirlerine saygı gösterilmemişse, ne olmuş yani?

Uller yerden göğe kadar haklı. Tavır, duruş, kısacası otorite: Bunlar, Pelandra'nın her zaman bir parça yetersiz kaldığı şeyler.

Yirmi ila yirmi beş yaşları arasında –önceden de belirttiğim gibi 1937 yılına kadar– bilinen o ki, hiçbir şeye asla hayır demedi. Zamanında Geppe Calura ve Edelweiss Fegnagnani, daha sonra Eraldo Deliliers, Gigi Prendato, hatta belki Marco Giori gibi kerhanecilik ve kumarda herkesten önde giden, hatırı sayılır miktarda kokain, katışıksız eter bulamadığında mümkün olan her türlü pisliği kullanan Pelandra da başını binbir derde soktu. Bununla beraber yaşlı öğretmenlerin ve hatta öğretmenleri aratmayan yaşıtlarındaki huzur, sükûnet, onlardaki soğukkanlı azamet Pelandra'da neredeydi? Öğle vakti, Roma Caddesi'ndeki Caffè della Borsa'da bir anda ortaya çıktığında burunları hançer gibi sivri, incecik,

parlak deriden, küçük ayakkabıları yüzünden solgun suratı adım atmakta zorlanıyormuş gibi görünürdü, ama onunki bedensel olmaktan çok ruhsal bir zorlanmaydı; bir belirsizlik endişesiyle, nikotin ve kahve lekesiyle kaplı, mor dudaklı ağzının köşelerini durmadan gerdiren sırıtışı ("Ne yani, işe yaramazın teki olduğumu biliyoruz, ama ne çeşit bir işe yaramaz, öyle değil mi?" dercesine, belli belirsiz bir küstahlıkla karışık, çekingen, yarım yamalak bir sırıtma): O dönemde bile, onu izlemek yeterliydi, bu sayede onun aslında o kılığına büründüğü kocaman baş belası olmadığı fazlaca zorlanmadan tahmin edilebilir ve birazdan anlatacağım sonradan sebep olduğu olaylar karşısında da daha az hayrete düşülebilirdi.

Vicdan yoktan var olmaz. Varsa vardır. Yoksa, sonradan kazanılmaz. Tıpkı cesaret gibi.

1938 yılının ortalarına doğru, Pelandra'nın meğer hep içinde saklı tuttuğu vicdanını aniden ortaya çıkaran beklenmedik bir hamlenin hazırlıksız seyircisi olan halk onun, hem de onun gibi birinin (tabii ya, sütlü kahverengi façasıyla o iyi kalplinin: Genç Giori'nin yani Marco'nun ve öteki kalleşin, hani Po Nehri'nde intihar eden, Gorgadello Sokağı'ndaki kulak-burun-boğaz doktoru zavallı Fadigati'nin ölümünden bizzat sorumlu olmakla birlikte adamın paraları ve arabasıyla gününü gün etmek için değil yurtdışına kaçmak, Porto Longone'de kalmaya mecbur olan şu Deliliers'in arkadaşı, Pelandra'nın) beklenmedik bir anda nişanlandığını öğrenmişti. Yanlış anlaşılmasın, gerçekten ortada bir şaka falan yok! Nişanlısının geldiği aile, yani Romei Sokağı'nda oturan Pasetti'ler (Cisterna del Follo Sokağı'nın öteki sakinleriyle karıştırılmayacak türden), ufak çaplı arazilerinin onlara sağladığı mütevazılığın yanı sıra, evle kilise arasında gidip gelen pek düzgün insanlardı: Gennara, yani evin genç kızı, anaokulundan ortaokul üçüncü sınıfa kadar Colombara Sokağı'ndaki rahibeler okulunun himayesinde kaldıktan sonra, on dört yaşından itibaren her zaman evin dört duvarı arasında tıkılı kalmıştı; ötekine gelince, özellikle resmî olarak nişanlandıktan sonra, sanki artık o, o değildi, yüz seksen derece değişmişti: Her şey onun çok önemli, çok büyük birtakım şeylerle karşı karşıya olduğuna, kısacası yön değiştirdiğine inandırıyordu.

Kelimenin tam manasıyla bambaşka birine dönüşmüş, tamamen değişmişti.

Geçmişte hep yaptığı gibi aşırılığa vardırmak konusunda sınır tanımayan ölçüsüz ve seviyesiz bir tutku, öyle ki fahişelerle uyuşturucunun her zaman yavaş yavaş, tadına vara vara yudumlanması gerektiğini iyi bilen deneyimli serserilere bile burun kıvırttıracak kadar haddini bilmeyen o aynı tutkuyla bu defa da büsbütün normal, düzgün insanların tatlı zevklerine ayak uydurmaya çalışır görünüyordu.

Yirmi yaşında bir bankaya girmiş, çoktan hayatını kazanmaya başlamış ikinci oğullarından tamamen farklı, bu yalancı, aylak, savurgan oğulları yüzünden saçları vakitsiz ağarmış iki zavallı korkak olan *grimo ve grima*'sıyla, *ihtiyar ana babasıyla* arasını düzeltmişti. Venedik'teki *Generali Sigorta*'ya iş başvurusunda bulunmuş ve vasıfsız bir ürün tanıtıcısı olarak kabul edildiği bu yerde, kısa sürede şirkete büyük kazançlar sağlamıştı. Sigortacılığı gereği Roma Caddesi'nden geçmeye mecbur olmuş da yolu Caffè della Borsa'ya düşmüşse içeride asla bir yere oturmazdı. Kendisine selam verenlere karşılık verir, küçük bar masalarının etrafında her zaman olduğu gibi, bacaklarını iki yana ayırmış, elleri bellerinde durarak toplanmış işsiz güçsüz takımının alaycı göz kırpmalarına hiç aldırış etmeden, ciddiyetini takınarak, ne olursa olsun, acele adımlarla yanlarından geçip giderdi. Dikkat çekecek şekilde, nişanlısıyla kol kola girmiş ve arkalarından, yine kol kola gelen kızın anne babasıyla birlikte (Germana paltosunun koluna kolayca tutunabilsin diye hafifçe öne eğmek zorunda kaldığı uzun boyuyla) onun öğle ayini için San Carlo Kilisesi'ne giderken görülmediği tek bir pazar günü yoktu. Kilisede ayine katılanlara ekmek ve şarabın sunulduğu *Elevazione* sırasında hürmetle diz çökmesi her ne kadar şaşırtıcı olsa da, saat birde dışarı çıktıklarında, yeni din değiştirmiş birinin tombul suratında bayrak gibi dalgalanan o meleksi tebessüm daha da şaşırtıcıydı. Ayin güzeldi –yüzünde aynı tebessümle söylerdi bunu–. Et suyuna ev yapımı erişteler, etrafı rosto dilimleri ve çeşitli turşularla çevrili haşlanmış tavuk ve sebzeli dana etinin, armut tatlısının ve bol kahvenin ardından önüne serilen pazar öğleden sonraları –nişanlısının ellerini avuçlarının arasında sımsıkı tutmuş, salonun penceresinden günbatımının yavaş yavaş ele geçirmekte olduğu küçük bahçeyi birlikte seyrederek geçirilecek bir akşamüzeri–; hani düşününce, bu o kadar da cezbedici değil

miydi yoksa? Yok, yok, insan akıllı uslu olunca kendini sonsuz derecede iyi hissederdi.

Örnek nişanlı figüründen sonraki on yıl boyunca süren örnek koca ve örnek baba figürü de ondan aşağı kalmamıştı.

Generali Sigorta'da göz kamaştırıcı bir kariyeri olmamıştı, ama yeterince iyi olduğu söylenebilirdi (savaştan hemen sonra temsilci yardımcısı olmuş, 47'de de acente temsilciliğine terfi etmişti). Hıristiyan Demokrat Parti'ye resmî olarak kaydı bulunmadığı halde, kont Chiozzi'nin Santo Stefano Sokağı'ndaki evinde *Azione Cattolica*, *Katolik Hareket*in düzenlediği kültürel tartışmalara eşiyle birlikte var gücüyle katıldığı ve hiçbir şekilde söz almadığı bu tartışma ortamlarında her zaman dikkatli ve düşünceli dinleyici kimliğiyle boy göstermişti. Bu arada karısına ikisi erkek ikisi kız, dört çocuk hediye etmişti. Dış görüntüsünün her ayrıntısından, bakışlarından, adımlarından etrafa ışıltılar saçan mütevazı gururunun, özellikle de onları hep birlikte Giovecca ya da ya da Cavour Caddesi'nde bir aşağı bir yukarı yürütmeyi başardığı zamanlarda pek az hayranlık uyandırdığı söylenebilirdi. Kendisini ve ailesini kayınpederinin misafirperverliğini kabul etmek zorunda bırakan mali durumu kendileri için bir ev kurmasına henüz müsaade etmemişti. Yine de çok yakında, doğruya doğru, 48'in ilkbaharında, 18 Nisan seçimlerinin hemen ertesinde onun da bir evi olacaktı. Pek tanınmış ve güvenilir sigortacı Mario Spisani'nin satın almak için avans olarak üst üste ödenmiş, aşağı yukarı dört milyon liret karşılığında –alnının teriyle biriktirmişti, büyük olasılıkla– *Acquedotte* taraflarında, o zamanlar inşaat halindeki dar bütçeli apartmanlardan birinin beşinci katındaki küçük bir dairenin ipotek yoluyla sahibi olduğu biliniyordu.

Son olarak, küçük ailesine arada bir sunması gereken eğlence konusuna gelince, bununla da her zaman gayet güzel başa çıkmıştı. Kısacası her açıdan çok parlaktı.

Karı koca Spisani'ler, düzenli olarak ilk gösterim salonlarını ve satışa sunulan ilk koltukları seçerek ayda en az üç gece sinemaya gidiyordu. Ne de ağustos aylarını çocuklarla birlikte deniz kıyısında geçirmedikleri (Pasetti'lerin Formignano'daki çiftliklerinde geçen 43', 44' ve 45'tekiler hariç tabii) tek bir yaz oldu: Bir keresinde Pievepelago'da, Modena'daki Apeninler'de, birkaç kere üst üste biraz Gatteo'da, biraz da Viserbella'da kalarak yaz tatilini Romag-

na kıyısında geçirmişlerdi. Eğlence bakımından adı geçen bu son iki yerde kayda değer pek bir şey yoktu (bu açıdan bakıldığında, yakınlarındaki Rimini ve Riccione'ye ve aynı şekilde Cesenatico'ya karşılık Gatteo ve Viserbella'da ne var?), ama güneşi, havası, denizi, kumsalın şekli, güzelliği, vesaire nedeniyle –alay konusu olmaktan en küçük bir rahatsızlık duymadan genç bir babanın, çocuklarının oynaması ve eğlenmesi için onlara kumdan şatolar ve yollar yapan azimli bir inşaatçıya, hatta önlerine çıkan ilk kulübenin arkasında onlara çişlerini ve kakalarını yaptırmaya hevesli bir bakıcıya dönüşmesine olanak sağlıyor olmasından ayrı– buralarda uzun süre kalmak, belki de İtalya'nın bir başka sahil kasabasında kalmaktan daha iyiydi.

• • •

Ferrara'ya her gelişimde ve ona merhaba demek için her uğradığımda bunları bana hatırlatan, fotoğrafçı Uller Tumaini'den başkası değildir.

Doktor bozuntusunun oturduğu evin tam olarak nerede olduğunu öğrenmek hiçbir zaman aklımın ucundan geçmedi, hatta karısı, çocukları, bir ailesi olup olmadığı da. Bunun bir önemi var mı? Beni ilgilendiren şey onun cılız göğsünün üzerinde düğmeleri iliklenmemiş o beyaz doktor önlüğüyle ve buna ilaveten her zamanki gibi bir kadavradan farksız o kemikli yüzüyle, duygularını açık etmeyen bir parça bulutlu o kara gözleriyle ve bir inceltme işaretini andıran o çarpık ve buruşuk ağzıyla değişmemiş bir halde onu daimi olarak konuşlandığı Garibaldi Sokağı'ndaki "muayenehanesinin" kapısında bulabileceğimi bilmekti. Onca yıl sonra hâlâ 1937 sıralarında sahip olduğu o ihtiyar delikanlı edasını hiç bozmadan koruyabilmiş olması mucizevi bir şey değil mi? Sadakatin bir tür somutlaşmış görüntüsü olduğu için, sırf bu nedenle ona minnettar olmam haksızlık mı?

Onun her zaman aynı olması hoşuma gidiyor ve her zaman aynı şekilde söze girmesini seviyorum.

Uller akrilik yüzeyli sözde yazı masasının arkasında, benim de karşısındaki nikelajlı borulardan yapılmış bir koltukta oturduğum, üç metreye dört metrelik, azı var çoğu yok, ufacık bir odanın

içindeydik. Ve Uller çok gerekmedikçe ışık açmadığından (ışık sevmez, ne doğalını ne de lambanın ışığını, akşamları bile koyu camlı gözlük takması bu yüzdendir), dışarıda hava kararmaya başlayınca, kaldırımdan geçen hiç kimsenin sokaktan bakınca bizi fark edemeyeceğinden sonuna kadar emin olabiliriz. Ne olursa olsun bu çok garip bir his! Biz buradayız, ama sanki başka bir zaman dilimindeyiz, ölüler gibiyiz, kimse bizi görmüyor. Orada, vitrinin göz kamaştıran neon ışıklarının ve ışıklı resim panolarının zaman zaman bütün çıplaklığıyla gözler önüne serdiği yaşamın naif, güvenli, durumdan bihaber insan manzaraları...

Bu sırada Uller bana anlatıyor.

Ne istediğimi bildiğinden, bana, 1930 ila 1940 yılları arasındaki on yıllık zaman dilimini: Soysuzlar çetesinin elebaşlarından bir Geppe Calura'nın, bir "Edel" Fegnagnani'nin, bir Eraldo Deliliers'in, bir Gigi Prendato'nun peş peşe yolunu bulmasına tanıklık eden o altın çağı anlatmaya başladı bile. Ve işte her nasıl olduysa söz, neredeyse hemen Pelandra'ya geliverdi. Elbette, onun ve de benim gençlik yıllarımın asıl soysuzlarıyla, büyük, hakiki soysuzlarıyla onu aynı kefeye koymak için değil de, sadece onun mükemmel bir koca, mükemmel bir baba, dünyanın en dürüst ve en başarılı insanı olmak için *puvràz*, *zavallıcık*, elinden gelenin en iyisini, kesinlikle en iyisini yaptığı ve sonra günün birinde, öncekilerden farksız sıradan bir pazar gününün akşamüstü, ardında hiçbir şey, hem de hiçbir şey, kendisine dair bir çöp, hatta bir ceset parçası bile bırakmadan evinden, Ferrara'dan, İtalya'dan, belki de dünyadan toz olup gittiği o on yılı, yani 1938 yılından 1948 yılına kadar olan süreyi bana iyice hatırlatmak için.

Pek bilge *doktor bozuntusu*, özenle briyantinlenmiş siyah saçlı küçük kafasını sağa sola sallayarak, "Böyle mi yapılır?" diye hayıflanıyor. "*Gnánch un strazz ad cadàvar! Cesedinden tek bir parça bile!*"

Pelandra'nın başına her ne geldiyse, Uller bunu yok sayıyor. Bu meseleyle ilgili olarak her zaman, etrafta uydurulurken işittiği söylentileri kendinden hiçbir şey katmadan bir kenara yazmakla yetindi. Pelandra da Po Nehri'nde intihar etmiş olabilir mi? Lejyon askerlerinin saflarında savaşırken Cezayir'de şehit düşmüş ya da Katanga'da veya Vietnam'da paralı askerlere mi katılmıştı? Yoksa Paris'te, Venezuela'da, Avustralya'da ya da başka bir yerde, başka

bir isimle hâlâ yaşıyor muydu? Her şey mümkün –Uller omuzlarını silkerek tarafsızlığını belli eder– . Hem de her şey.

Bakıldığında yeterince inandırıcı görünmüyor olsa da gerçekte onun zihnini meşgul eden, görünenden öte, durumun insani ve ahlaki boyutuydu. Çünkü insan, Tanrı aşkına, –karara varıyor– bir anda kurttan kuzuya dönüşemez! Günah işlemek, sonra pişman olmak, yine günah işlemek ve yeniden pişmanlık duymak çok daha iyi. İkiyüzlü, üç, dört belki de beş yüzlü yaşam sürdürmek bile bin kere daha iyi, yeter ki... Yok, olmaz –haykırıyor–. Hayatta bazı değerler vardır ve aile de her bireyin ne olursa olsun huzurunda bir parça *gàliga, şükredeceği* ve özveride bulunacağı değerlerden biridir.

"*Dìghia ben*? Haklı mıyım, haksız mıyım?"

Onunla aynı fikirde olsam ne olur, olmasam ne olur. Belki onunla hemfikir olduğum kadar değilim de. Öyle ya da böyle fark etmez. Bir an önce meselenin aslına gelmesi için ani telaşla çabucak başımı sallıyorum.

İşin doğrusu tam olarak onun anlattığı gibi olmasa gerekti, ancak bu noktadan itibaren, buz gibi bir suratla, Chicago'nun seri katilini kıskandıracak kadar katı olan tutumunu sonuna kadar koruyarak, etkilendiğim için mi yoksa korktuğum için mi bilemediğim tarifsiz bir mengene gibi her defasında yüreğimi sıkıştırmayı başaran, onun "köprüleri yaktığı" ya da "son darbeyi indirdiği" (düşününce, bir fıkra gibi, üstelik de çok eski!) sahneyi Uller bir kez daha anlatmaya koyuluyor.

Pasetti'lerin evinin salonundayız –diye Uller söze giriveriyor–: 1948'in Ekim'inde, bir pazar günü, akşamüstü üçle dört sularında.

Ev tamamen boştu. İhtiyar Pasetti'ler, kısa bir süre önce, torunları ve hizmetçileriyle, bu sonuncusu yeni doğan Alcide'nin pusetini sürmek üzere birlikte dolaşmaya çıkmışlar. Romei Sokağı'na bakan pencerelerden birinin önünde dikilen Germana hep birlikte Montagnone'ye doğru ilerleyen Voltapetto Sokağı'nın köşesinden onları dönerken gördü.

Şimdi salonda iki şeye dikkat kesiliyor: Bitirmek üzere olduğu şişte takılı el örgüsü yün çoraba ve nişanlıyken üzerinde öpüşüp koklaştıkları aynı kanepede boylu boyunca uzanmış olan kocasının uykusuna. Bir gözü Mario'sunun sırtında, öteki büyük oğlu Fabrizio'ya ördüğü çorapta: Eşitliği bozmadan.

Germana artık otuzlarına gelmiş, ama oldukça çekici ve peş peşe yaptığı doğumlardan bile yıpranmamış, ufak tefek bir kadındır.

Kocası uyuyor. Sonbahar güneşinin solgun ışığı altın rengi bir hat çizerek, yanlamasına, adamın iyi besili kıçına düşmüş. Germana bir anda (daha sonradan kendi ağzıyla şehrin yarısına böyle anlatacaktı) saat dörde geldiğinden, biraz sonra ona "Hadi Mario, uyan!" deme zamanının geleceğini düşünür. *Salvini*'de hangi filmin gösterildiğini bilmiyor, bunu hatırlamıyor. Zaten film başladıktan sonra salona girmek sevimsiz olur.

Bundan bir saniye sonra bir zamanların Pelandra'sı uyanıverir: Kendiliğinden.

Yerinde doğrulur, oturur. Esner.

Sorar:

"Saat kaç?"

"Dördü geçiyor" diye karşılık verir Germana, emin olmak için göz ucuyla bileğindeki saate bakar. "Epey uyudun!"

"Bezelyeli pilav güzeldi" diye söylenir kocası.

Germana gülümser.

"Ya, öyle mi?"

"Hem de çok. Senin yaptığın anlaşılıyordu."

"Hay Allah! Bunu ben de anlıyorum. Zavallı annem, her zaman yağı çok az koyar. Bu defa ben yapayım dedim. Pilavda tereyağı gibisi yoktur."

Sessizlik.

Germana başını bitirmek üzere olduğu örgü çoraba eğmiş, onun, kocasının ve dört çocuklarının on beş güne kadar, Ölüler Günü'nden hemen sonra taşınacakları yeni evi düşünmeye dalar.

Ya Mario?

Mario o sırada kanepeden kalktı, odayı boylu boyunca geçerek ilerledi. Bahçeye bakan pencereye yanaştıktan sonra, arkası dönük vaziyette dışarıyı dikkatle seyre daldı. Kocasının baktığı şeyi tahmin edemedi. İriyarı cüssesiyle, maaşallah, pencerenin neredeyse tamamını kaplıyordu.

İki üç dakika sonra arkasını dönmeden, sakin bir edayla, "Ben bir dakikalığına dışarı çıkıyorum" diye duyurdu.

"Nereye gidiyorsun? Bahçeye mi?"

"Ne bahçesi! *A vagh chi zó dal tabaccar ad Zvèca. A m'è gnu vója*

ad fumar, varda mo'! Giovecca Caddesi'ndeki tütüncüye gidiyorum. Canım fena halde sigara çekti!"

Kaba saba lehçesinden çok söylediği şey yüzünden afallayan Germana başını aniden kaldırdı.

"Sigara!" diye haykırır. "Bu da nereden çıktı? Sen..."

Kapıya ilerlerken, "Bu arada sen de kalk, hazırlan artık" diyerek sözünü keser. "Beş dakikada toparlanabilecek misin? Film çeyrek kala başlıyor, ona göre."

Kapıdan çıkıp gider.

Beş dakika, on dakika, yirmi dakika geçer. Yarım saat, bir saat, bir buçuk saat daha geçer. İki saat geçer. Anne baba Pasetti'ler, çocuklar ve hizmetçi kızla birlikte Montagnone'den saat altıya doğru eve döner. Uyuyan Alcide dışında herkes bir parça nefes nefesedir. Yaşlılar yürümekten. Yanakları kıpkırmızı olmuş çocuklar çayırlarda koşturup oynamaktan. Hizmetçi kız (bir an evvel asker sevgilisinin yanına kaçmak için sabırsızlanan kız ter içindedir) ikiyi çeyrek geçeden o saate kadar durmandan puseti ittirmekten.

Eve geri dönenler Germana'yı kapıdan çıkmaya hazır bulur: Üzerinde tayyörü, başında şapkası, yüksek topuklu ayakkabılarıyla. Ne var ki kapının eşiğinde durmuş, ağlıyordur. Hıçkıra hıçkıra ağlarken, Mario'nun sigara almak için dışarı çıktığını (gözleri fal taşı gibi açılan annesiyle babası "Sigara mı!" diye bir ağızdan çığlık basmış) ve bir daha da geri dönmediğini anlatır.

Ya başına kötü bir şey geldiyse? –Germana sızlanmaya devam eder–. Üstünü bile değiştirmeden, ev kıyafetiyle çıkmıştı dışarı. İçinden bir ses başına bir şey geldiğini söyler.

Masallar ve meseller

1

Bundan uzun yıllar önce olanlar oldu, o zamanlar çevre otoyolları bile henüz açılmamıştı. Olanlar oldu mu? Aslında bir şeyin olup bittiği yoktur da işte, lafın gelişi.

• • •

Akşamüstü saat dörde doğru (mayıs ya da haziran ayı olmalıydı) her zamanki gibi, yine Roma'ya hangi yoldan gireceğimize karar veremez halde Ferrara'dan hareket ettik. Flaminia'dan mı, Tiberina'dan mı? Rimini üzerinden mi, Cesena üzerinden mi?

Val bu defa açıkça Flaminia'yı tercih eder gibi.

"Birincisi," diyor Argenta'ya girdiğimiz sırada, "Rimini yolundan giderken, yol kenarındaki şehirlerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. İkincisi, o yolda bir tane bile dağ geçidi yok."

"Furlo geçidi var ya" diye itiraz ediyorum.

"Furlo boğazını Coronaro Dağı geçidiyle karşılaştırmayacaksın herhalde!" Bu cümleyi o daha kurarken ben sözün nereye varacağını, kendi cümlemmiş gibi biliyorum. "Hem sonra," diye sürdürüyor sözlerini, "dağ geçitleri var ya da yok, ama sen geçen sene çocuklarla birlikte Ferrara'ya giderken, yolun tam yarılandığı Nocera Umbra'da durabilmenin bizim için nasıl da kolaylık olduğunu hatırlamıyor musun? Akşam yemeğini yediğimiz lokantayı unuttun galiba? Yeniden yola çıktığımızda söylediğin sözler hâlâ bir bir aklımda."

"Ne demişim, öğrenebilir miyim acaba?"

"Bir daha arabayla böyle bir yolculuk yaparsak her defasında hem gidişte hem de dönüşte sadece Flaminia üzerinden gitmekle kalmayacağımıza, aynı zamanda Nocera Umbra'da mutlaka bir yemek molası vereceğimize yemin etmiştin. Leopardi döneminden

kalma (tastamam böyle dedin) bir lokantayı, daha doğrusu gübre kokan, ahırdan bozma bir hanı dünyanın hiçbir yerinde bulamayız."

"Demiş olabilirim" diye homurdanıyorum.

"Olabilir misin?" diye haykırıyor Val. "Sahiden hatırlamıyor musun, bu mümkün mü?"

Hatırlamaz olur muydum hiç! Mesele şu ki, Ravenna'yı arkamızda bırakmış, Sant'Apollinare in Classe'nin yavaştan görünmeye başladığı noktaya gelmiş, ama hâlâ adam gibi bir karar verememiştik.

Val susmuş oturuyor. Ben de ağzımı açmıyorum. Dosdoğru Rimini'ye devam etmekle, Cesena'ya doğru direksiyonu sağa kırmak arasında bizi seçim yapmaya zorlayacak olan dönemeçle aramızda bir kilometreden az bir mesafede var.

İşte dönemece gelir gelmez, büyük bir kararlılıkla direksiyonu sağa kırdım ve dilim de birdenbire çözülüverdi.

Tiberina'dan çıkmaya karar verdimse –Val'a böyle açıklıyorum– bunu inat olsun diye değil, aksine düşünüp taşınıp yaptım. Saat neredeyse beş olmuştu. Elimizi biraz çabuk tutarsak, Coronora Dağı geçidinden geçtik mi, hava iyice kararmadan Sansepolcro'ya varabiliriz: Bu durumda, istersek, Piero della Francesca'nın *Resurrezione*'sini, *Göğe* Yükselişi'ni dilediğimiz kadar seyretme imkânımız olacak.

Konuyu kapatmak üzere, "Ayrıca Leopardi döneminden kalma, gübre kokulu hanların canı cehenneme!" diye ekliyorum.

Tiberina uğruna Flaminia'dan vazgeçmekle aslında ben karakterimin suçlanmaya müsait hafifliğini ve istikrarsızlığını, dahası ona ve aileme karşı giderek zayıflayan bağlılığımı sanki bin birinci kere kanıtlamışım gibi, Val iç çekerek, "Tabii tabii, canı cehenneme" diyor.

• • •

Coronaro Dağı geçidinin dolambaçlı yollarını bir çırpıda geçtikten sonra, tahmin ettiğimiz gibi, karanlık bastırmadan epey önce, aşağıdaki Sansepolcro Vadisi'yle burun buruna geliyoruz. Bir kahve ve çay içmek (Ben kahve, Val çay sever) ve Piero'nun ikonasını yeniden görmek için gereğinden fazla zaman var.

Çayımızı, kahvemizi içtikten sonra, arka taraftaki duvarından sakin, korkunç bakışlarıyla köylü İsa Mesih'in, başlarını eşikten

öteye uzatmak niyetiyle patırtı çıkaran turistleri ciddiyetsizliklerini biraz olsun dışarıda bırakmaya davet ettiği eski meclis salonundan içeri giriyoruz. Sonuç olarak, bundan yarım saat sonra yeniden yola çıktığımızda, çoktan akşam olmuştu.

Farları yaktım, *Città del Castello*, Kale Şehri'ne uzanan geniş, dümdüz yolda hüzün ve kasvetle ilerliyorum.

"Neyin var?" diye soruyor Val, neşeyle. "Yorgun musun?"

Olmadığımı söylüyorum. Kendimi yorgun, bezgin hissettiğimi kabul etsem, akşam yemeği için durmaya karar verdiğimiz Perugia'ya kadar direksiyona geçmesine çok zor mani olurdum.

• • •

Zirvesinde Perugia'nın bulunduğu tepenin eteklerinde, depoyu doldurmak için duruyorum. Arabadan iniyorum, ikişerli benzin pompalarının jandarmalar gibi dimdik ve yan yana eşit mesafelerle serpiştirildiği ve üç tarafı karanlık çayırla çevrili geniş ve kasvetli meydandan geçerek birkaç adım uzaklaşıyorum. Sonra yukarı, şehrin parlak ışıklarına bakıyorum.

Biraz sonra akşam yemeğini Perugia'da mı yiyeceğiz? –kendi kendime soruyorum–. Onun yerine, biraz daha geç saatte Todi'de ya da Narni'de mi yesek?

Todi'yi, Narni'yi, elmas kadar sert Ortaçağ taşlarıyla döşeli simsiyah, daracık sokaklarını, sokakların karanlığını, sessizliğini düşünüyorum. Perugia kendi çapında bir Paris, Londra, New York ya da özellikle Roma gibi vantuzlu bir metropol olmasa da, Perugia'da mola verme düşüncesi bana gitgide daha saçma, hatta itici görünürken, Todi'de ya da Narni'de yemek yemek, hatta belki geceyi geçirmek için bile kendimize mutlaka uygun bir yer bulacağımızı hayal ediyorum. Kesinlikle, geceyi geçirmek için! İnsan, Val Padana'nın orta büyüklükteki bir şehrinde dünyaya gelmişse ve oraya her daim yeri dolmayan yuvam diyorsa, bu insanın ıstırap duymadan Roma'ya geri dönmesi nasıl mümkün olabilir? Çocuklarımızı dünyaya getirdiğimiz, ardında arı kovanı gibi biçimsiz beton yığınlarının göz alabildiğine uzandığı Tevere Nehri'nin sokak lambaları ve hınzır kartallarla dolu o canavar köprüsüne, üstelik de gecenin bir yarısı geri dönmek, ey güzel Tanrım, bizim gibi insanlara reva mı?

Arabanın yanına kararımı vermiş olarak dönüyorum. Val başının yarısı içeride, yarısı camın dışında, gözleriyle beni izliyor.

"Bu saatten sonra," diyor ve yolun karşı tarafındaki meydanın kıyısındaki, kutu gibi yükselen dikdörtgen şeklindeki alçak binayı çenesinin ucuyla işaret ediyor, "akşam yemeğini pekâlâ burada da yiyebiliriz."

Bunu daha önce benim fark etmemiş olmam ne garip! Doğru ya... Neticede bir restoran işte. Hemen o anda ve nedense, pek mutlu oluyorum.

• • •

Ekranı henüz kapalı olan televizyonun önünde, bir düzine kadar masanın sığdığı üstü açık terasta karşılıklı geçip oturduk. Surat asmaya devam ediyoruz. Zorlanarak da olsa. Benim için tahmin etmesi çok kolay, Val de bunu sürdürmekte zorlanıyor.

Sanki limanın tam kıyısında, sadece kısa süreliğine demir atmış da her an denize açılmayı bekleyen, şantiyeden yeni çıkmış küçük, ultramodern bir geminin içinde gibiyiz. Güvertede her şey yepyeni. Alüminyum ayakların üzerine sabitlenmiş televizyon; keten örtü görünümlü kâğıt masa örtüler; kristal dış yüzeyinden içi pırıl pırıl görünen, uçak gibi bir *espresso* makinesi; flüoresan lambalardan yayılan buz gibi ölgün bir ışık: Kısacası, buradaki her şey başlı başına temiz, işlevsel, hijyenik bir gelecekten ve bizim görmeyeceğimiz, bizi unutacak olan o "saygısız bir gelecekten" söz ediyor sanki.

Derken, bir süre sonra açılan televizyon ekranına daldığımız sırada, etrafta görünmeyen köy evlerinin sakinleri çepeçevre saran karanlığın içinden çıkagelip artık hiç yadırganmayan bu paslanmaz metal masalara sessizce otururlar. Benim bifteğim ve Val'in reçelli omleti onları rahatsız etmez. Oturur oturmaz, sakin sakin, kimi çeyrek şişe şarap, kimi bira, bir şişe narenciye suyu, kimi de gazoz sipariş ediyor. Öyle ki, yemek molasını Todi'de ya da Narni'de vermiş olsaydık da durum bundan farklı olmayacaktı. Ya da dahası, Tiberina'dan değil de Flaminia yolundan gelmiş olsaydık, hatta bir yıldan bile az zaman önce sonsuza kadar bağlılık yemini ettiğim Nocera Umbra'da, belki de Leopardi devrinin o ahırdan bozma hanında yemek yemeye durmuş olsaydık da...

• • •

Tevere'nin o pek "ünlü" köprüsünden sabahın ikisinde ya da üçünde geçecek olmamıza hiç aldırmadan, saat on biri geçene kadar hafif meltem esintisiyle serinleyerek orada kalıyoruz.

Televizyondaki haberler bitince Val'in eline dokunuyorum.

Bu defa ona kibarca, kardeşçe öneride bulunuyorum: "Kalkalım mı artık?"

Uysal uysal gülümseyerek hemen razı oluyor, "Gidelim tabii."

Hemen önümden arabaya doğru ilerliyor.

2

Akşama doğru Napoli'ye vardım. Limanı korumaya hazır, hilal oluşturarak demirleyen zeplinlerin gümüşi siluetleri, günün son ışıklarını havada bir araya getiriyordu. Neşeli ve devrimci kalabalığın sel gibi aktığı dar sokaklarda berber dükkânları inanılmaz *Barber Shop* tabelalarıyla boy gösteriyordu.

İlki, Kültür Yarışmaları için 1937'de; ikincisi, Spor Yarışları için ertesi yıl olmak üzere Napoli'ye iki kez geldiğim halde, yolculuk ettiğim Amerikan askerî kamyonu beni Maschio Angioino'nun yakınlarında indirdiğinde, Maliye Müsteşarı C.'nin evinin yolunu bulmanın benim için hiç de o kadar kolay olmayacağını hemen anladım. Defalarca sorduktan ve bir aşağı bir yukarı pek çok kez gidip geldikten sonra, saat dokuza doğru sırtımda bavulumla, bir yanı Martiri Meydanı'na tepeden bakan, bostanların uzandığı setlerin arasında, kendimi zikzaklar çizerek ilerleyen dik bir yokuşu tırmanırken buldum. Arada bir duruyordum: Soluklanmaya –ve aynı zamanda, birer ışık kümesine dönüşmüş olan Belediye Sarayı'na ve Chiaia sahiline bakmak için–. Her ikisini de iyi biliyordum. Ama –diyordum kendi kendime– şu anda bulunduğum bu yerden daha önce hiç geçmiş miydim? Kesinlikle, hayır.

C.'nin evi küçük bir tepenin üstündeydi: Tam olarak sebze bahçelerinin bittiği, evlerin yeniden sıklaşmaya başladığı bir noktada bulunuyordu. Krem rengi, iki katlı, ayrıcalıklı görünümüyle diğerlerinden ayrılan müstakil bir yapıydı. Kusursuzca parlatılmış bir çift pirinç tokmağın zenginleştirdiği açık renk ahşap doğramalı giriş kapısı da göze çarpmakta ondan aşağı kalmıyordu.

Parmağımı oradaki yegâne, küçük düğmeye bastırdım. Birkaç saniye sonra kapıyı açmaya uzun boylu, siyah saçlı, bembeyaz tenli, pek bakımlı bir kadın geldi.

Beni içeri alıp tekrar kapıyı kapattı.

"Ne istemiştiniz?"

Ona kim olduğumu ve nereden geldiğimi açıkladım. Bu arada o, inanılmaz derecede kıllı olan koltukaltını bana gösterecek şekilde saçlarını düzeltmek için bir kolunu havaya kaldırmış, yüzüme bakmaya devam ediyordu.

Ekselansları henüz eve teşrif etmemişlerdi –nihayet bir açıklama yaptı–. Aynı günün akşamüstü Kurul toplantısının olduğu Salerno'ya götürmek üzere öğle yemeğinden sonra gelip onu almışlardı.

"Peki, saat kaçta döner?"

Geniş omuzlarını silkti, suratını ekşitti.

"Belli olmaz. Bazen saat ikiyi, üçü bulabiliyor..."

Sırıttı.

Göz kırparak, "Gece yarısından sonra diyelim" diye ekledi.

"Bekleyebilir miyim?"

"Nasıl isterseniz" dedi kadın.

Arkasını dönerek beni orada, antrede bıraktı.

Girişteki duvarın yanında duran bir tahta banka oturdum. Antre serindi. İçbükey geniş bir tavanın en yüksek noktasından aşağı sarkan pembemsi, ufak, dilimli tek bir avize aydınlatıyordu antreyi. Güneşten, rüzgârdan ve tozdan topraktan kızarmış yüzüm ve gözlerim için bundan daha dinlendirici başka bir şey isteyemezdim.

Kadın bitişik odada oyalanıyor ve şarkı mırıldanmaya bir an olsun ara vermiyordu. Onun bir parça kısık, yumuşak sesini dinliyordum, çini karo olduğunu tahmin ettiğim yer döşemesinde kumaş terliklerinin çıkardığı kesintisiz hışırtıyı –evin en ücra yerinden, en uzak köşesinden geliyordu– belli belirsiz gülüşmelerin, haykırışların, sertçe birbirine çarpan bardakların, tabak çanakların sesini dinliyordum.

Kısa süren mutlak bir sessizliğin ardından, karşımda duran kapı aniden aralandı.

Gömlekli bir adam belirdi.

"Sen buradasın ve bir şey söylemiyorsun!" diyerek eşikten haykırdı.

Kolunu uzatarak üzerime doğru yürüdü.

Bu arada yine yüksek sesle haykırarak, "Rahatına bak, Tanrı

aşkına" diye konuşmaya devam ediyordu. "Yemek yedin mi? Gel hadi, seni arkadaşlarımla tanıştırayım."

Elimi büyük bir coşkuyla sıktı.

"Ben P." diye ekledi, yüzünde yorgun bir tebessüm vardı.

Roma'da gazetede ve partide adından sıkça söz edildiğini duyduğum, Livornolu tanınmış sendika örgütleyicisi o idi demek: Ömrünün beş yılını hapiste, dört yılını sürgünde, yedi yılını Carlo Rosselli'nin yanında Fransa'da geçirmiş Giulio P.'nin ta kendisi! O önde, ben arkada uzun, loş bir koridorda ilerlerken ona acıyan gözlerle bakıyordum. Zavallıcık –diyordum içimden–. Sırtı kamburlaşmış, ayaklarında Friuli'de giydikleri türden siyah kadife ev terlikleri, üzerinde askı takılı bir pantolon, gömleğinin kollarını solgun ve kemikli dirseklerinin üzerine kadar sıvanmış bu adamın nesi vardı? Hasta mıydı, yoksa sadece yaşlanıyor muydu? Bir dakika önce, antrede bana gülümsemişti. Kanı çekilmiş dudaklarını aralarken, iltihap yüzünden çekilmiş diş etleriyle, rengi sararmış iki sıra uzun dişlerini göstermişti...

Yemek odası o kadar aydınlıktı ki içeri girerken bir an için gözlerim kamaştı. Bembeyaz bir masa örtüsüyle kaplı büyük oval masanın etrafında yerlerimizi aldıktan hemen sonra, altı ya da yedi kişinin kim olduğunu çıkarmaya başladım: Hepsi erkek, hepsi P. gibi gömlekli ve sağlıklı beslenmekten, şaraptan, yaşama sevincinden yüzleri, ondan farklı, kırmızı pırıl pırıl parlıyordu. İçlerinde bana sempatiyle gülümsemeyen tek bir kişi bile yoktu. Arka tarafta, olabildiğince uzun boylu, güzel bir hizmetçi, aşçı, kâhya her neyse, süpürgenin sapına yaslanmış mutfağın eşiğinde dikiliyordu. O da bana bakıyordu. Ciddi, belki de düşmanca bir bakışla.

"Yemek yedin mi?"

Akşam yemeğimi yememiştim. Her nedense evet diye karşılık verdim.

"Kibarlık olsun diye böyle söylemiyorsun, değil mi?"

Başımı salladım.

"Bize Roma'yı anlat."

Masanın üzerinde kimi açılmış kimi kapalı konserve kutuları vardı: Bunlar, doğal olarak, Amerikan konserveleriydi. *Meat and Vegetables, Pork;* Sebzeli et, Domuz eti, büyülenmiş gözlerle okuyordum.

Cebimden pipomu çıkardım.

"Bırak onu, benimkini iç" dedi biri.

Bir el bana yeşil renkte, parlak, düz bir şey uzatmaktaydı. Ne harika! Paketi aldım, açılan tarafını burnuma yaklaştırdım ve gözlerimi kıstım.

• • •

Roma'da, partidekiler C.'nin evine dair yanılgıya düşmüşlerdi. Müttefikler tarafından ele geçirilmiş ve bu yüzden Napoli'nin en iyileri arasında bulunuyor olsa da, onların tahmin ettiği gibi hiç de askerî misafirhane sayılabilecek türde bir konut değildi. Meselenin aslına gelindiğinde ve odaların sayısı hesap edildiğinde benim için orada yer olmadığı apaçık ortadaydı. Bana başka bir yer bulmaları gerekti. Geldiğimin akşamı, C. beni, siyasi mücadeleler ve sürgün yıllarından kalma, şimdilerde Amerikan gizli servisinde çalışan eski bir dava arkadaşının az ötede, Carlo Poerio Sokağı'ndaki evine misafir olarak yerleştirdi.

Ne var ki burada da alan darlığı söz konusuydu. Burası, yıkılmaya hazır bir Apenin harabesi gibi, dış cephesi kararmış ve yosun bağlamış barok tarzında yapılmış büyük, hiç şüphesiz devasa bir binaydı. Dokuzuncu katında C.'nin arkadaşının oturduğu daire, daha doğrusu tipik "apartman dairesi" öyle miydi ya? Küçük banyosuyla bir brandanın üzerinde uyuduğum antresine içeri girer girmez tek adımda karşına çıkan mutfağından başka, iki odadan oluşuyordu: Bir ebeveyn yatak odası ve bir yemek odası. Birlikte yaşamak için rahat bir yer değildi. Hangi şartta olursa olsun.

Ev sahibime gelince, adı Pietro'ydu, hatırlıyorum Pietro M. Piemonteli belki de Novaralı, Matteotti cinayeti döneminde Fransa'ya, oradan, Maginot hattının ihlalinden sonra Amerika'ya göç etmiş eski bir jandarma yüzbaşısı, yatak odasında dikine duran aynı gardırobunun içinde, yemek odasındaki *étagère*'de ve mutfaktaki tabak çanak dolabında kilitli tuttuğu özel ve kişisel *rations*, *erzakları* dışında hiçbir şeyle ilgilenmez görünüyordu.

Kemerinde sallanan anahtar demetinden başka, hacimce büyük götü göbeğiyle Ferraralı bir *arzdóra'ya,* köy *ağasına* benzeyen bu zalim ve aksi adamın ânı ânına uymayan tavırları için şaşırtıcı de-

mek az kalırdı. Tersinden kalktığı bazı günler, sırtına yük olduğumu ve bunun bedelini ödemem için bir yol bulmadığım takdirde (Allah için, para konusunda ısrarcı değildi: New York'taki bir İtalyan gazetesi kendisinden Napoli hakkında dikkat çekici bir makale yazmasını istiyormuş ve onun da bunu yazmaya vakti olmadığından ben... bunu onun adına pekâlâ yazabilirmişim) bir bahaneyle önünde sonunda beni evden atmak zorunda kalacağını, gözündeki yerimi açıkça belli ederek, bana asalakmışım, bedava peynirin peşindeki fareymişim gibi kaba saba davranıyordu. Buna karşılık bir başka gün en gizli sırlarını açık edecek kadar samimi olabiliyordu. C.'nin evindeki hizmetçi kadını fark etmiş miymişim? –göz kırparak kulağıma fısıldayabiliyordu–. Evet, aynen böyle. Uzun zamandan beri, üstelik boş yere kadının etrafında dönüp duran iyi kalpli P.'ye rağmen, onunla sevişiyormuş: Anlamaya çalışıyor olsam da, sürekli bu evde kalmak benim için hiç de o kadar rahat değildi! Gelgitlerinin durulduğu günlerde kendisine dair bana pek çok şey anlattı. Mason cemaatine bağlı olduğunu; aynı zamanda ve özellikle, öncesinde pek canlı iken faşizm yıllarında gücünü hayli yitirmiş olan Altıncı Loca'yı yeniden canlandırmak üzere Amerikan gizli servisi adına Napoli'de bulunduğunu anlattı; Mason cemaatinde çok önemli bir şahsiyetmiş, hatta *otuz üçüncü* derecedeki birinden bile daha önemli...

Abarttığını destekleyecek hiçbir haklı nedenim yoktu. Biz akşam ya da öğle yemeğimizi yerken sürekli kapı zili çalardı. Gizemli bir edayla kapıyı açmaya her zaman o giderdi. Ben yerimde oturmuş yemeğe devam ederken, onun girişteki küçük boşlukta kısık sesle konuştuğunu duyardım. Kiminle? Asıl mesele buydu, kiminle konuştuğu. Geri döndüğünde bunu ona soracak olsam, böyle bir soruya asla hoşgörü göstermezdi.

Bir keresinde, M.'yi banyoya saklanmak için masadan fırlamak zorunda bırakan (bu gibi durumlardaki çevikliği akıllara ziyandı) ısrarlı bir şekilde uzun uzun çalan kapı zili, onun yerine beni paldır küldür kapıya koşturmuştu.

İçeri orta yaşlarda, uzun boylu, işinin erbabına yaraşır otoriter tavırlı, saygın bir beyefendi girdi.

"Neredesin?" diye seslendi.

Cevabı beklemeden yemek odasına geçti. İçeri adımını atmadan onun bir anda olduğu yerde çakılı kaldığını gördüm.

Besbelli, yemek masasının, dahası kapakları ardına kadar açılmış olan *étagère*'in görüntüsü onu allak bullak etmişti. *Étagère*'e yaklaştı, yere diz çöktü ve tıpkı bir anda kendini paha biçilmez nadir eserlerle dolu bir rafın önünde bulan bir bibliyofilin yüzündeki aynı ifadeyle –böyle olduğunu düşünüyordum– adeta dertop oluncaya kadar, iki büklüm eğilerek *étagère*'i incelemeye koyuldu.

Fısıltı halinde ve mükemmel bir aksanla konservelerin üzerini okuyordu: "*Stew Yahni*, *Salmon Somon*, *Corned Beef Sığır eti*, *Corn Mısır*, *Evaporated Milk Konsantre süt*, *Eggs Yumurta*..."

M., eli pantolonunun kemerinde, aniden yemek odasında beliriverdi.

Diğeri ayağa kalkmakta aceleci davrandı.

Şaşkın bir halde, "Selam" dedi.

Eski jandarma subayı karşılık vermedi. *Étagère'in* kapaklarının ardına kadar açık kaldığını fark edince bana yandan öfkeli bir bakış attı. Dostunu kolundan tuttuğu gibi ve hiçbir itirazına aldırmadan onu paldır küldür giriş kapısına sürükledi.

Orada tamı tamına beş dakika boyunca fısıldaştılar. Sonunda sokak kapısının hışımla çarptığı duyuldu.

Yemek odasına geri dönerken, "Sana kaç kere söyleyeceğim," diye haykırdı Pietro M., "içeri kimseyi sokmayacaksın diye, ha? Kapıyı mı çalıyorlar, bırak çalsınlar."

• • •

Hızla kilo alıyordum. Alman işgali sırasında Roma'da geçirdiğim 43'-44' kışı, beni iğne ipliğe çevirmişti. Akşamları, uyumadan önce ertesi sabahın sütlü kahvesini, tereyağıyla portakal reçelini düşünürdüm. Hayalimde bunları bin kere yiyip içerdim.

M. için canlı haber kaynağı oldum, Napoli'ye ilişkin renkli haberler ürettim: Bunları Roma ile Napoli arasında gidip gelen partinin bir arabasına teslim ederek gazeteye çeşitli makaleler yolladım; Val'e her gün mektup yazıyordum. Buna rağmen günün büyük bir kısmını aylak aylak gezerek ve boş oturarak geçiriyordum.

Her sabah Cumana trenine biniyor, Lucrino'ya kadar gidiyordum. Tren deniz kıyısında, tankların tüfeklerin kısmen harap ettiği küçük bir plajın önünde duruyordu.

Oraya varışımdan birkaç gün sonra C.'nin evinde tesadüfen karşılaştığım üniversiteden eski bir arkadaşım olan B. sırtını bir kulübeye yaslamış beni sahilde bekliyor olurdu. Roma- Berlin Mihveri için mücadele ettiği Rusya'dan dönmüş, Averno Gölü yakınlarında paraşütçüler için bir eğitim kampı kurmuş olan Amerikan karşı istihbarat birliğince ele geçirilmiş, o civardaki, küçük bir villada oturuyordu.

B. ile ikimizin arasında pek çok ortak nokta vardı: Önceden söylediğim gibi, başta üniversite, sonra Napoli'deki ulusal müsabakalar ve son olarak da aynı partinin üyesi olmamız. Buna karşılık nedense hep başka konulardan konuşuyorduk. Ben genel düşüncelerden söz ederdim: Liberalizm, sosyalizm, komünizm gibi. O ise, bana itiraf ettiği kadarıyla, her defasında bir mecburiyet gibi bütünüyle kendini aşmak pahasına katıldığı paraşütle atlamalarından söz ediyordu. Yükseklik korkusu vardı. Uçaktan paraşütle atlamak, onun için kendi kendini cezalandırmanın en ağır biçimiydi.

Yaklaştığımı görünce elini havaya kaldırıyordu.

"Hey" diye sesleniyordu.

Sonra, yüzünü buruşturarak Emilia bölgesinin yayvan aksanıyla, "Bugün bir atlayış daha yaptım" diyordu.

Onu çoğunlukla uyurken (şişman, yanık tenli bedeniyle, ter kokan koltukaltları açıkta, gürültü bir şekilde horlarken) bulduğumda, kumun üstünde dizlerimi kollarımla sararak yanına otururdum. Koyda yaprak kımıldamazdı. Kıyıdan birkaç yüz metre ötede demirlemiş bir düzine kadar tekneden petrol artıkları katman halinde yayılırken, deniz bulanık, yavaş ve gürültüsüz dalgalarla yükselirdi.

Arkadaşım uyandığında hali tavrı hep aynı olurdu.

Gözkapaklarını açmakta zorlanırdı.

Ateş saçan siyah, donuk gözleriyle yüzüme bakarken, "Bir dakika bekle" derdi. "Yemek yedin mi? *Primum edere, postea philosophari, Önce yemek sonra felsefe.*"

"Elbette yedim."

O beni duymazdı bile. Yüksek sesle esneyerek ayağa kalkar, kulübelerin birine dalar, eli kolu dağ gibi nimetle dolu dışarı çıkardı: Sütlü kahve termosu, poşet poşet etler, kızarmış bütün

piliçler, reçeller, çeşit çeşit peynirler, meyve suları, şişelerde ve teneke kutularda biralar.

Karşı koymak imkânsızdı.

Açgözlü bir şekilde ve sonunu düşünmeden her şeyi silip süpürdüğüm için, bir süre sonra midemdeki bulantıyı bastırmaya çalışırken, o da bana, "Sigara içmek ister misin?" diye sorardı.

Sonra da mayosunun cebinden *Camel* sigara paketini çıkarırdı.

3

Akşam baskısını yayına hazırlayan, kırmızı çoraplı, atkuyruklu, genç bir arkadaşım bana telefon etti. Bugün yeni bir talebi var: Yirmi kadar güncel fotoğrafa göz atmamı (bana onları kısa sürede –böyle söyler– motosikletli biriyle ulaştıracakmış) ve sonra da, "gün içinde", fotoğraflardan hangisinin daha çok ilgimi çektiğini ve bunun nedenini kendisine bildirmemi istiyordu. "Yazarlar" arasında yürütülen "büyük" bir tahkikat bakımından vereceğim cevaba ihtiyacı varmış.

Hattın diğer ucundan her şeyi akıcı bir Toscana aksanıyla açıklarken, "Hadi ama asma suratını" diye yalvardı.

Üzerinden yarım saat bile geçmeden motosikletli kapımda bitiverdi: Üzerinde deri ceket, başında meşin kask, ellerinde eldivenler, sonbaharın ilk soğuklarıyla yanakları kızarmış, uzun boylu, iri cüsseli bir delikanlı.

Fotoğraflar, biraz eksik biraz fazla, tamamı üçüncü sayfa haberlerine konu olacak türdendi. Sonradan intihar eden muhabbet tellalının bıçakladığı bir fahişenin cenazesinden bir fotoğraf duruyor önümde. Sonra, ilaç sanayicisinin başkasının eliyle boğdurttuğu karısının fotoğrafı. Milyarlarca Katolik'i meleksi yüzüyle kandıran şişman bir adamın mutfak masasında, resmin dışından alnının tam üzerinde asılı duran bir elin uzattığı spagetti dolanmış çatala, açgözlü, tombul ağzını açarken çekilmiş fotoğrafı vardı. Veneto Sokağı'nda gece vakti park etmiş arabanın içinden sahneyi baştan sona izlemekte olan güzeller güzeli karısının gözü önünde, sinemadaki başarılarından çok bugüne bugün gece âlemlerinde boy göstermesiyle tanınan yakışıklı, kaslı İngiliz aktörün kaçışmakta olan paparazzi tayfasına boş yere yumruklarını sallarken çekilmiş bir fotoğraf... Ve bir seçim yapma zamanı geldiğinde kararsızlık çekiyorum. Birini seçmem gerekiyor. İyi de hangisini? En iyisi

motosikletliyi göndermek (ilk yapmam gereken bu) ve sonra da fotoğraflara en başından tek tek bakmak.

Bir, iki, üç, dört. Üzerinde durduğum sıradaki beşinci enstantane, Altın Madalya'sıyla utanmadan başkalarına gösteriş yapmakla suçlanan Bay T. isimli birinin, sanırım Emniyet Müdürlüğü'ndeki bir odada kendisini savunurken çekilmiş fotoğrafıydı. Kendi kendime sormadan edemiyorum: Nasıl oldu da bunun gibi bir fotoğrafı az evvel gözümden kaçırabildim? Birincisi ismi T. (birbirinin tekrarı olan iki heceli, üstelik hayli komik bir soyadı olan), Riccardo T. olan, ikincisi kendini Altın Madalya sahibi biri gibi gösteren, üçüncüsü üzerine giydiği rengi solmuş, her yanı aşınmış ince çizgili bu gariban takım elbisesine ve son olarak da kabak gibi açılmış tepesinde sallanan bir tutam karga tüyü saçına rağmen, alt tarafı yetmişine merdiven dayamış böyle bir ihtiyarı görür de ona nasıl ilk anda sempati duymazdım?

Gözkapaklarımı aralayarak fotoğrafa dikkatlice bakıyorum: Karşımda gerçek bir insan değil de hayal ürünü bir masal kahramanı duruyordu sanki. İçine bulaştığım bu doğruyla yanlışı ya da aynı şekilde hayali birbirine karıştırma operasyonu bu kez bana gereğinden fazla keyfî, art niyetli geliyor. İyi de bunun ne önemi var? Bay Riccardo T.'nin fazlasıyla zeki olması bir yana (gözlüklerinin arkasında kurnazca parlayan topluiğnenin başı kadar ufacık gözlerinden anlıyorum bunu), hiç şüphesiz saygılı ve de anlayışlı biridir: Her şekilde benim uzun, kısa hikâyeler ve romanlar yazmaya başladığım günden bu yana mecburen hayatın içinden seçtiğim pek çok insan modelinden çok daha saygılı ve anlayışlı. Kendisinden esinlenerek kaleme aldığım ve kendisine adadığım bu satırları olur da günün birinde okuyacak olursa, yüreğinin burkulacağından eminim.

• • •

Derken, Emniyet Müdürlüğü'ndeki ofislerin birindeyiz. Oda tam ortasından ikiye eşit parçaya bölünmüş: Biri aydınlık, öteki karanlık. Sanıklardan, komiserin yazı masasının karşısında oturan Bay T. odanın aydınlık tarafında. Komiser ve sorgulamaya yardımcı üç polis memuru (fotoğrafçılık yapan memurlardan biri arada bir flaş patlatıyor) ise tamamen gölgede duruyorlar. Onlar da sıradan

insanlar: Polis teşkilatında sayıca çok fazla güneyli bulunur. Her şekilde oldukça nazikler: İyi kalpli ve de eğlenceli insanlar.

Emniyet Müdürlüğü'nde bugün pek iş yok. Üstelik saat de geç olmuş. Komiser yazı masasının arkasından Bay T.'yi sevecen bakışlarla süzüyor. Anlıyor. O meteliğe kurşun atan, açlıktan nefesi kokan sıska bir ihtiyar.

Gülümsüyor.

"Pekâlâ" diyerek söze başlıyor. "Bu arada sağlığınız nasıl bakalım? İdare edebiliyor musunuz?" Bay T. cevap vermekte gecikmiyor. Altmış sekizine gelmiş biri olarak yakınmaya pek hakkı olmadığını söylüyor. Fiziksel olarak (sayısı artık üçe ya da dörde düşen dişlerinden başka) önemli hiçbir rahatsızlığı yokmuş. Dertlenmesi gereken bir şey varsa o da "mali durumu".

Komiserin gerçekten boşa harcayacak kadar bol zamanı var.

"Neden kendinize bir iş aramıyorsunuz?" diye soruyor.

"Keşke!" –Bay T. ona içtenlikle karşılık veriyor.– Yıllardan beri bir iş arar dururmuş. Şunu da belirtelim ki, ağır işlere gücü yetmezmiş, hiçbir zaman da yetmemiş. Amelelik ya da hamallık yapmak için insanda sağlam kaslar, ciğerler, vs. olması gerekir, oysa o, öte yandan... T.'lerin bir zamanlar dell'Arancio Sokağı'ndaki kendilerine ait ferah evlerinde yaşayan "hanımköylü" bir aileden geldiklerini de belirtmek gerekir. Sonuç olarak: Çalışmaya elbette karşı değil, ama belli koşullarda. Ah, şöyle bir köşecikte oturabileceği, kadrolu maaşlı kendi halinde bir memurluk işi bulsa!

Komiser yüzünü buruşturarak, "Haklısınız" diyor.

Meslek icabı da olsa, onun bilhassa duyduğu hassasiyet ortada. Bununla beraber bu noktada huzursuzluğa kapılan da yine sadece kendisidir. Sigara paketini çıkarıp içinden birini kendine alırken, bir diğerini de Bay T.'ye ikram etmek için masanın diğer tarafına uzanıyor. Bu konuşma tuhaf bir yere doğru gitmiştir –kendi sigarasını ve onunkini yakarken, düşünür– tuhaf ve de sevimsiz. Ne olursa olsun buna artık nokta koymak zorunda. Kısa kesmesi ve sadede gelmesi gerekiyor.

Sesini alçaltarak, "Komiser Bey, inanın bana, sadece bir şakaydı..." diyerek söze giriyor.

Kendisine dair bir yargıya varmadan önce, kaplumbağa derisinden yapılma pek kaliteli yuvarlak gözlüklerini, kravatının

muntazamlığını, yeni yıkanmış gömleğini ve sabahtan olduğu sinekkaydı tıraşını, eğitim gördüğünü, okuması yazması olduğunu gösterir biçimde, olur da gerekirse diye ceketinin cebinden görünen tükenmezkalemini ve hatta sağ küçük parmağının ihmalkârlıktan değil, Tanrı korusun, sadece kendisine şıklık ve zarafet katması için uzattığı tırnağını dikkate almasını beklercesine arada bir komisere göz kırpıyor. Bu doğru –iç çekerek devam ediyor–. Koyu takım elbisesinin, özellikle de pantolonunun ütüsünün herkese parmak ısırttığını kendisi de pekâlâ biliyor. İyi de bu ne işe yarar? İnsan karısı, kızı ya da hizmetçisi gibi evde herhangi bir kadın olmadan tek başına yaşadığında ve işte –sırıta sırıta– böyle bir evi yoksa, nasıl gelsin işlerin üstesinden?.. Bu arada, açık renk olduklarından maalesef koyu takımının altına kesinlikle uymayan spor ayakkabıları kalıyor geriye.

Öte yandan, geri kalan şeyleri, hem de hepsi birden ona dair vakur bir izlenim uyandırıyorsa, bir çift ayakkabının ne kıymeti olabilir?

• • •

Yeniden göz kırpıyor. Sağ elinin parmaklarını avucunun içine doğru büküyor, omuzlarını silkiyor.

"Bana inanmanız gerekiyor, Komiser Bey" diye tekrarlıyor. "Sadece şakaydı. İnsanları etkilemek için Altın Madalyam var diye palavra sıkmıştım. Ayakkabılarıma bakıp benimle alay etmişlerdi ve ben de bunun üzerine... hiç istemezdim... Hem öyle ciddi ciddi de söylemiyordum... hiç istemezdim..."

Başka bir şey söylemiyor: Bunu tedbiri elden bırakmamak için yaptığı besbelli. Bununla beraber, karşısında emniyetten bir yetkili değil de başka biri olsaydı, bir ihtimal yolu zaten buraya düşmezdi.

Bir insan elbette altmış sekizine gelebilir –içindekileri kusması, eteğindeki bütün taşları dökmesi için salladığım başımla sözlerini onaylayarak onu yüreklendirmekten başka bir şey yapamadığımı söyleyecektir–, ve altmış sekiz yılda en basitinden bir tane diploma almayı pekâlâ becerememiş olabilir. Sigara içmek için pekâlâ sokaklardan izmarit toplayacak hale gelebilir; karnını doyurmak isteyene bir tas çorba vermeye her zaman gönüllü olan keşişlerin

kapısını çalabilir elbet; uyumak için istasyonda, postane önünde, parklarda ya da önüne gelen yerde geceyi elbette geçirebilir. Bütün bu şeylere rağmen, onun gibi bir vatandaşla karşı karşıyayken insanın başını sürekli dik tutmasını gerektirecek bir neden yoktur. O da en azından kendine olan saygısını koruma hakkına sahiptir elbet!

Eğer Bay T. bu odada, şimdi benim masamın karşısında oturuyor olsaydı, işte kelimesi kelimesine böyle söylerdi.

Böyle mi bitirecekti? Bu noktada, eteğindekileri tamamen boşaltmış mı olacaktı?

Karşı karşıyayız ve bir süredir birbirimizin gözlerinin içine bakıyoruz.

Bay T. nikotinden sararmış, bir deri bir kemik kalmış işaretparmağını üzerime doğrultarak bir anda, "Bana bir iyilik yapın!" diye atılıyor. "Profesör Bey, o akşam spor ayakkabılarınızla benim yerimde olsaydınız, siz de ufacık bir yalan uydurmaz mıydınız? Samimiyetle söyleyin, her başınız sıkıştığında... ki buna... şey de dahil... yazı yazdığınız... –sırıtıyor– "romanlarınızı kaleme aldığınız" zamanlar da dahil olmak üzere hiç yalan söylemez misiniz? Hem sonra, siz: Üstelik *Altın Gözlük* ve *Kapının Ardında* romanlarının yazarı tarafından, benim gibi bir zavallının az da olsa anlayış görmeye hakkı yok mu?"

O şanssız gecede, adam –aniden kapıldığı pişmanlıkla anlatmayı sürdürüyor– yalanın biraz büyüğünü uyduruvermişti, bu doğru: Öyle bir yalan ki, hımm... daha iyisini yapabilirdi... ayrıca başkalarına da saygı duyması gerekirdi... Hiç şüphesiz.

Zaten etrafta o kadar çok Altın Madalya vardı ki –hayatın canına okuduğu, hurdaya çevirdiği bir ihtiyarın sırıtışıyla sözlerini sürdürüyor– Libya'dan başlayarak onca savaştan *İtalya'mızın* kazandığı öyle çok Altın Madalya var ki etrafta! Bir eksik bir fazla, doğruyu söyleyelim, ne fark eder?

Orada, koridorun sonunda

Lida Mantovani, son derece sancılı bir çalışma sürecinin ürünü oldu. 1937 yılında, yirmi bir yaşındayken ilk taslağını çıkardım, ama sonraki yıllarda dört kereden az olmamak üzere: 1939'da, 1948'de, 1953'te ve son olarak da 1955 yılında bu taslağı yeni baştan düzenledim. Bu, benim üzerinde uzun uzadıya durduğum bir çalışmadır. Yirmi yıl kadar.

Aşağı yukarı kırk sayfalık bir yapıt için bana ne diye bir çeyrek asır kadar uzun bir zaman harcadığım sorulacaktır. Ne söyleyebilirim? Ressam Cézanne'ın söylediği gibi, değil onu var etmek, sadece kaleme alabilmek için bile daha ilk gününden çeşitli zorluklarla karşılaştım. Yok, o "Tanrı vergisi mükâfat", maalesef bende hiçbir zaman mevcut olmadı. Şimdi bile, hâlâ her sözcükte tökezler, her cümlenin ortasında pusulamın şaşma tehlikesiyle karşı karşıya kalırım. Yazarım, silerim, bir daha yazar, bir daha silerim. Böyle sürüp gider.

Göz önünde tutulması gereken ayrıca bir durum daha var.

Onu, *Debora'nın Hikâyesi*'ni (hikâyenin orijinal başlığı böyleydi: Üzerinden yedi yıl geçmeden yani önceden belirttiğim gibi 1955 yılında şimdiki yeni ismini alacaktı) 1947–'48 kışında, üçüncü kez ele aldığım sırada, *entre le deux guerres*, iki Dünya Savaşı arasında geçen yıllarda Paris'teki *Commerce* dergisinin, tanınmış esin kaynağı olarak bilinen ve daha sonra uluslararası bir dergi çıkarmak üzere Roma'ya yerleşen yarı Amerikalı, yarı Fransız ve yarı İtalyan olan Marguerite Caetani di Bassiano hikâyemin başlığını değiştirmeme özellikle önayak oldu. Tuhaf, değil mi? Yine de, harfiyen böyle oldu. 1948'in ilkbaharına denk gelen *Botteghe Oscure*, *Karanlık Dükkânlar*'ın ilk sayısında bir hikâye yazarı olarak ortaya çıktım (Ferrara'dan Roma'ya taşındığım 1942 ila 1947 yılları arasında sadece şiirler yazmıştım); bu, bir dostun sevgi ve hükümranlık dolu beklentisine karşılık vermek için olmadığı gibi, kendimi yazıya dökmek için içimde susturamadığım bir eğilimin çağrısına itaat

etmek için de olmadı. İşte gerçeğin en çıplak hali. Her şiirimin, her uzun ya da kısa hikâyemin, her romanımın, dahası her deneme yazımın ve hatta *Lida Mantovani* gibi rastgele kaleme aldığım her makalemin, kimi zaman çok kimi zaman az, zorlanarak ve büyük bir kısmı da rastlantısal olarak gün yüzüne çıktığı da bir başka gerçektir.

• • •

Akşam Yemeğinden Önce Gezinti de beni büyük ölçüde zorladı. Onu 1948'in sonlarına doğru yazmaya başladım ve üzerinde iki yıldan uzun bir süre çalıştım.

Girizgâh diyebileceğim tek bir sayfa yazmış, sonra durmuştum. Elimde sonsuz vaatlerle dolu ve açılımlara müsait, sağlam bir girizgâh olduğunu hissediyordum. Ama dalıverdiğim o dolambaçlı daracık yolun beni nereye sürüklediğini bilmiyordum.

İlk yazdığım sayfa birkaç ay boyunca bıraktığım noktada kaldı. Ancak 1945'ten beri arkadaşım olan Mario Soldati'ye yazımı gösterdiğim gün kader ağlarını ördü. Bu kez beni yüreklendiren o oldu. Neden devam etmeyi denemiyordum –bana böyle söylüyordu–. Düşünce olarak, ona göre hikâyemin her şeyi tastamamdı. Geriye onu var etmek ve ayağa kaldırmak kalıyordu. Bunu başarmak için kendime dayatmam gereken tek bir şey vardı: Roma'da bisikletle aylak aylak dolaşmayı bırakmak (sonsuza dek değil neyse ki, sadece bir süreliğine!). İhtiyar Flaubert'in genç Maupassant'a: "Daha az fahişe, daha az kürek çekme" tavsiyesini unutmuş muydum? Ayrıca, o bana daha az bisiklet, *daha çok* masa başı tavsiye etmekle yetiniyordu. Bisiklete binmek şiir yazmak için iyi bir şey olabilirdi. İnsan pedal çevirirken aklına bir dize gelir, kâğıda dökmek için durur, sonra yeniden yola düşer. Oysa uzun hikâyeler, hikâyeler, romanlar yazan bir yazar için –tamam, aklındakileri yazıya dökmeye mecburdur, ama ağır ağır–, bisiklet kesinlikle çok zararlıdır. Bu ikinci cümleyi sıkça tekrarlayan Emilio Cecchi'ye göre, "Beş dakikalık molalar" vermem gerekiyordu. Sonrası kendiliğinden gelecekti...

Bu, Roma'da değil, 1949 sonbaharından itibaren tası tarağı toplayıp taşındığım Napoli'de oldu (Napoli Denizcilik Yüksek

Okulu'na kadrolu öğretmen olarak atanmıştım) ve orada, bak şu kadere, bisikletim olmadığından gereken gayreti göstererek kendimi bütünüyle hikâyeye verebildim.

Ama ne zorluk, ne yorgunluk ve ne büyük acı! Sabahları okulda geçirdikten sonra pansiyondaki odama kapanıyor, bütün öğleden sonralarımı üç beş satır yazmak için harcadıktan sonra, akşamları bir pizzacı bulmak için dışarı çıktığımda Chiatamone Sokağı'nın kaldırımlarında bir sarhoş gibi yalpalayarak yürüyordum. Üzerinde çalıştığım yeni işimle gururlanıyor ama neticelerinden derin bir hayal kırıklığı yaşarken, gelecekten ne gibi bir beklentim olabilirdi, diye kendi kendime soruyordum. Neyse –diyordum içimden–. Hikâyenin çeşitli bölümlerini bir araya getirmiştim, taslağı bir şekilde ilerliyordu. Ama nereye gittiğimi bilmeden, şimdi olduğu gibi, ne zamana kadar bu şekilde devam edebilirdim? Yok, olmaz. Günün birinde *Akşam Yemeğinden Önce Gezinti*'nin sonunu getirmeyi başarsam bile, ben asla bir romancı olamazdım. Bir Soldati, bir Moravia, bir Pratolini (bu sonuncusu o zamanlar Napoli'de yaşadığından, onunla sık sık görüşüyordum: Fırsat buldukça oturduğu Vomero taraflarındaki evinde onu görmeye giderdim, o da henüz yayımlamayan bir romanından bana uzun kesitler okuturdu) ne mutlu onlara, her biri yüzlerce sayfayı üst üste yığacak kadar yetenekli. Ama bu da, öte yandan –aniden, gurur ve umutla körü körüne dolmaya başlayan bir yürekle, kendi kendime bir de böyle diyordum– beni *farklı* kılan gerçeğin bir kanıtı değil miydi? Bir süreden beri içimden şiir yazmak gelmiyor diye, ne yani, bir şair değil miydim artık?

Gezinti'yi tamamlamam için daha nice ayların geçmesi gerekti: 1950 yılının tamamıyla 1951'in bir kısmı; hiç değilse de pek az defa olduğu gibi sonu, hiç beklenmedik bir anda, çat kapı geliverdi. Bir sabah okulda ders yapıyordum. Sınıfın kapısı bir anda açıldı. Elinde bir telgrafla içeri hademe girdi. Onu okumak, ne büyük bir mutluluk! Telgrafı çeken Marguerite Caetani idi. Bana *Gezinti*'yi beğendiğini ve derginin gelecek sayısında yayımlamaya değer bulduğunu söylüyordu.

• • •

Mazzini Sokağı'nda Bir Mezar Taşı'nı yazıya dökmesi yine zorlayıcı oldu, ama *Gezinti*'nin yanında neredeyse çocuk oyuncağı kalırdı.

Gezinti'yle uğraşmış, onu hayata geçirmiş olmak önemli, hatta belirleyici olmuştu. Pek çok şeyi anlamama yardımcı olmuştu. Örneğin Doktor Elia Corcos ile karısı, o zavallı Gemma Brondi hikâyenin yegâne önemli karakterleri değildi. Hikâyede hiç de küçük bir yeri olmayan, önemli kahraman aynı zamanda, olaylarının geçtiği şehir, Ferrara'ydı: Sahnenin önüne geçmekten, kendisini cesurca sergilemekten çok, geri planda zemin oluşturan Ferrara'ydı. Bundan başka, bir hikâyenin gerçekten anlamlı, şiirsel olabilmesi için şüphesiz okuru kendine çekecek kadar ilginç görünmesi gerektiğini ve aynı zamanda da bunun hacimlerden ve boşluklardan oluşan soyut bir geometriden ibaret bir oyun, sadece bir oyun olduğunu bilmek gerektiğini öğrenmiştim. *Gezinti*, Elia Corcos'u, Gemma Brondi'yi, onların yakın ve uzak akrabalarını, Ferrara'yı ve benzeri şeyleri anlatıyordu. Ancak hepsi birlikte başka bir şey anlatıyordu: Yapısal biçimi gereğince ve onun sayesinde, tam manasıyla uzun, çok uzun zumlayabilen sinematografik bir kamerayı düşündürecek türde bir anlatım yaratmanın yazara, yani bana kazandırdığı şeyi, görünüşte değersiz, hatta beyhude denebilecek, o kişisel hazzı anlatıyordu. Ayrıcalıklı yapısal özellikleriyle mercek altına alınacaksa, bu, başlangıçta karmaşık, hatta güçlükle okunabilen, sonradan en yavaş biçimde, hatta neredeyse gönülsüzce netleşen hareketli bir görüntünün çözünürlüğe kavuşması değilse, sahi ne idi bu *Gezinti*? Geçmiş ölmedi –aynı anlatım örgüsü kendince iddia ediyordu–, asla ölmez. Tam tersine uzaklaşır, anbean. Geçmişi telafi etmek, o halde mümkündür. O halde uzamaya anbean devam eden türde bir koridorda ilerlemek gerekir, tabii gerçekten telafi etmek isteniyorsa. Orada, geçmişin sonunda, koridorun karanlık duvarlarının güneşle buluştuğu noktada, yaşam, bir zamanlar olduğu gibi, canlı, kıpır kıpır, ilk yaratıldığı haliyle durmaktadır. O halde ölümsüz müdür? Ölümsüzdür. Ve bununla beraber hep daha uçarı, hep daha ulaşılmaz, yeniden ele geçirilmeye hep daha gönülsüz.

Mazzini Sokağı'nda Bir Mezar Taşı'nda da mutlak bir başkahraman, bir başka *monstre sacré*, kült karakter göze çarpıyordu. Onlarca yıldan beri bütün şehrin gözünde saygın bir yer edinmiş Yahudi ve Ferraralı Doktor Elia Corcos'un yerinde, Nazi toplama

kampının cehenneminden tek kurtulan Yahudi ve Ferraralı genç Geo Josz vardı. Ne var ki burada, Ferrara şehri, *Gezinti*'de olduğu gibi, yine bir parça efsanevi, sesi soluğu çıkmadan, kendini ifşa etmeden son derece önemli bir başrol üstlendi. Sahnenin ortasında başkarakterle aşık atan, onunla sahne ışıklarını paylaşan şimdi bir de o, yani şehir vardı. Hikâyenin yapısına gelince, bu defa geometriyi vurgulamanın yerinde olacağına inanmıştım. Kaleme alırken hiç durmadan, kendi eksenlerinin etrafında dönen, eşit boyutlardaki bir çift küreyi düşünmüştüm. Birbirinin aynısı iki küre: Hacimleri, eş zamanlı yavaş devinimleri ve her şeyleri birbiriyle aynı. Biri bir yöne, öteki başka yöne dönüyor değil elbet. Yakın ama ayrı iki evren. Aralarındaki uyum asla mümkün olamazdı.

Clelia Trotti'nin Son Yılları ile *1943 Yılının Bir Gecesi*'ni 1953-1955 yılları arasında yine zorlanarak, ama bu kez daha az bir zorlanmayla kaleme aldım. Karakterlerin sayısı ve onların sahnedeki yerleri bakımından her iki hikâye de bir şekilde *Mezar Taşı*'nı tekrar ediyordu: Bir yandan başkahramanı (*Clelia Trotti'nin Son Yılları*'nda zalimliğin aşağılık bir biçimde kol gezdiği zamanlarda ortaya çıkan yaşlı sosyalist bir ilkokul öğretmenidir; *1943 Yılının Bir Gecesi*'nde tıpkı Geo Josz gibi o da bir soykırımın yegâne tanığı olan eczacı Barilari, Pino Barilari'dir), diğer yandan ikinci önemli başkahramanı, yuvasında oğul veren karıncalar gibi mutat insan yığınları, ortak bilicin ya da bilinçsizliğin binbir suratlı mutat yılanı. Her hikâye yine de kendine özgü bir yapıya sahip. *Clelia Trotti'nin Son Yılları*'ndaki anlatım yapısı *Gezinti*'nin yakınsak doğrularıyla ya da *Mezar Taşı*'ndaki dönen kürelerle dışarıdan bakınca hiçbir benzerlik göstermiyordu. Mat ve ışık geçirgenliği olan bir maddeden yapılmış dört sağlam elementtiler; bu, kâğıt ya da kumaşa daha yakın bir maddeydi, ama taşa ve metale değil: Bu elementlerin dördü de geniş ve düz, birbirinden ayrı ama paralel konumda. Tam olarak küreden değilse de *1943 Yılının Bir Gecesi*'nin anlatım yapısı yine bir çemberden esinlenmekteydi. Çemberler hayal etmiştim çok, pek çok sayıda: İç içe. Bu sonuncu, en küçük çember, uzak bir aralık gecesinin ortasında donup kalan Pino Barilari'nin, eczacı Barilari'nin kör edici ışıkta penceresinden görmüş olduğu "*ce que l'homme a cru voir*", "insanın gördüğüne inandığı şey", kendisinin ve diğer bütün çemberlerin merkez nok-

tasıyla bütünleşecek kadar minicik hapishane hücresi, bir keşişler hücresi, küçük bir mezardı.

• • •

Beş Ferrara Hikâyesi adı altında hepsini tek bir ciltte toplamadan önce –ki bu 1956 yılında oldu–, hikâyeler peş peşe dergide çıktı.

Her türlü beklentime karşılık, *Clelia Trotti'nin Son Yılları* Marguerite Caetani'nin hoşuna gitmemişti. Onu öncekilerden daha hafif ve "biraz sıkıcı" bulmuştu. Bu arada hayatım boyunca arkadaşım ve öğretmenim olan Roberto Longhi tarafından, kendimi neredeyse evimde hissettiğim *Paragone* dergisindeki yazı işlerine girmeye davet edilmiştim. Marguerite'in hafiften gizemli reddi beni başka yerlerde misafirperverlik arayışına yönelttiyse de, bu sadece zamansız olmuştu.

Yine de, *1943 Yılının Bir Gecesi*'nin taslağını bitirir bitirmez bir çemberi daha tamamladığımı hissetmeye başlamıştım. Ferrara artık *vardı*. Onu okşayabiliyor ve her yerini inceleyebiliyor olmakla, onu ayağa kaldırmayı, elle tutulur, hakiki, yani inanılır bir işi adım adım gerçekleştirebildiğim hissine kapılıyordum. Bu çok fazlaydı –böyle düşünüyordum–. Ama aynı şekilde de az. Ve ne olursa olsun yetersiz.

Benim ilk beş Ferrara hikâyemin başarıyı yakalaması için (yakalamak zorundaydılar! Benim daha çok söyleyecek, anlatacak şeyim vardı...) ne yapmam gerektiğine dair tam ve eleştirel bilince ancak üzerinden bir buçuk yıl geçtikten sonra, *Altın Gözlük* üzerinde çalışmaya başladığım zaman ulaştım. Bir hikâyeden çok kendi içinde roman değeri taşıyan, ayrıca kısa ya da Ferraralı olmasını önemsemediğim bu hikâyenin üçüncü bölümünü yazmayı bitirdiğimde düşüncelerim netlik kazanabildi. Bulunduğum noktada, yepyeni bir evren gibi keşfettiğim, ayrı tuttuğum Ferrara, benim için yepyeni sayılabilecek bir başka sır perdesini artık aralamazdı. Yine de gelip bana bir şeyler söylemesini istiyorsam, kucağından koptuktan sonra, pembe surlarla çevrili vatanında yıllarca kendi edebiyat sahnesini yükseltmeye azmetmiş o kişiyi, yani beni bir yabancı gibi görmemesi, içine alması gerekirdi. Kimdim ben aslında? –ne zamandır bunu kendime sorar oldum, tıpkı *Mezar*

Taşı'nın son satırlarında Geo Josz'un kendine sorduğu gibi– . Bir şairim, bu tamam da... Başka? Yokluktan değil elbet, belki de en doğrusu aşırı yoğun duygular katmaktan kendimi korumak için, özetle *Beş Ferrara Hikâyesi*'nde ben yer almıyordum. Başkalarının hikâyelerini onlarla bir kardeş gibi bütünleşerek anlatırken, sözdiziminin ya da söz söyleme sanatının dokunaklı olmak ile alaycılık arası paravanlarının arkasında kendimi daima özenle saklamıştım. Bundan böyle nasıl yapacaktım –kendi kendime düşünüyordum– böyle, sadece yazı yazan bir ele indirgenmiş olarak mı devam edecektim? Şehirde karısı Anna'dan başka hiç kimsenin içeri adımını atmadığı Pino Barilari'nin odasına, sadece bir erdemin hayaliyle, acı ve ağır bedeller ödeyerek girdiğim, *1943 Yılının Bir Gecesi*'nin finalindekine benzer bir zorluğu, üstelik de ahlaki zorluğu yeniden nasıl göğüsleyebilecektim? Hayır, yetmez. Devamında geometrik formlarla, her şeyden öte küreler, koniler, huniler, eşmerkezli daireler vesaireyle oynamaya devam etmiş olsaydım bile (sanatın kuralıydı bu ve bu yolla kendimi ifade etmeyi önemsediğime göre, o halde bunu kabul etme sırası bendeydi!) küçük şehir tiyatromun sahnesinde kendime bulmam gereken seviyeme uygun, ikinci sınıf olmayan bir yer olurdu.

Şu andan itibaren, yazar olayım ya da olmayayım sahne ışıkları üzerime, *sadece* bana çevrilmişti. Şu andan itibaren, *Altın Gözlük*'ün ilk üç bölümüyle birlikte *Lida Mantovani*'nin, *Akşam Yemeğinden Önce Gezinti*'nin, *Mazzini Sokağı'nda Bir Mezar Taşı*'nın, *Clelia Trotti'nin Son Yılları*'nın, *1943 Yılının Bir Gecesi*'nin yazarının saklandığı yerden çıkmaya, kendi değerini bilmeye ve nihayet artık o kişi "benim" demesine belki de değerdi.

Giorgio Bassani zamanının diğer yazarlarından farklı olarak Yeni Gerçekçi tavırdan uzak kaldı. Yapıtları faşist diktatörlüğe, savaşa ve Direniş'e, savaş sonrasının yeni bir toplumsal ahlak oluşturma umutlarına ve bu umutların çöküşüne tanık olunan İtalya'sındaki tarihî süreçte ortaya çıktı. Yazdıklarında yalnızlık ve dışlanmışlık duygularını, dahil olduğu burjuva sınıfının politik yetersizliğini, Yahudi ırkından olmanın getirdiği acıları vurguladı.

Bassani'deki boşluk duygusu, geçmişle bağlantı kopukluğundan kaynaklanan bir kimlik eksikliğinin dışavurumudur. Yazar için geçmişe dönüş, hayatını kesintiye uğradığı yerden tekrar başlatıp sürdürme gereksinimidir.

Kuru Otların Kokusu, Giorgio Bassani'nin edebiyatının kökenlerini besleyen şehri Ferrara'yı ve Yahudi cemaatinin varlık koşullarını anlattığı Ferrara kitaplarının sonuncusu.

Geçmiş ölmedi –aynı anlatım örgüsü kendince iddia ediyordu–, asla ölmez. Tam tersine uzaklaşır, anbean. Geçmişi telafi etmek, o halde mümkündür. O halde uzamaya anbean devam eden türde bir koridorda ilerlemek gerekir, tabii gerçekten telafi etmek isteniyorsa. Orada, geçmişin sonunda, koridorun karanlık duvarlarının güneşle buluştuğu noktada, yaşam, bir zamanlar olduğu gibi, canlı, kıpır kıpır, ilk yaratıldığı haliyle durmaktadır. O halde ölümsüz müdür? Ölümsüzdür. Ve bununla beraber hep daha uçarı, hep daha ulaşılmaz, yeniden ele geçirilmeye hep daha gönülsüz.

